

'Weemoedig als een kind, maar sterk als een man'

Beelden van mannelijkheid in West-Vlaamse katholieke prijsboeken uit de late negentiende eeuw¹

GREET DE BOCK²

_____ Master in de Geschiedenis, Aspirant van het FWO-Vlaanderen – Universiteit Gent

"Onze eeuw, zegde een beroemd redenaar, heeft krachtige voorbeelden noodig om uit hare onverschilligheid, en zedeloze godvergetelheid op te staan. Wel, waar kunnen wij hier bekzamere voorbeelden toe vinden, dan in de levens der Heiligen, die te allen tijde op zooveel verschillende wijzen in godsvrucht en deugd uitschenen? Volgens noodwendigheid van 't menschedom, wordt hunne levenswijze als geneesmiddel tegen maatschappelijke kwalen door den H. Roomschen Stoel voorgehouden. Hun voorbeeld trekt den mensch van het kwaad af, en brengt hem tot het goede".

Met deze gedachte laat de franciscaner pater Ildefonds Verkinderen zijn biografie van de heilige Joannes Forest (1471-1538) aanvangen.³ Samen met een hele reeks andere verhalen, gedichtenbundels en essays belandde dit boek in mei 1898 onder goedkeurend oog van de Brugse bisschop op een prijsboekenlijst in *Revue pratique de l'enseignement à l'usage des établissements d'éducation du diocèse de Bruges*, een pedagogische periodiek gericht op het Belgische humanioraonderwijs.⁴ De lijst moest de besturen van de West-Vlaamse diocesane colleges inspireren bij hun zoektocht naar een passend geschenk voor hun meest verdienstelijke scholieren. Deze catalogus vormt een uitgelezen vertrekpunt om vat te krijgen op de kenmerken van deze 'krachtige voorbeelden' die het episcopaat de collegejeugd aan het einde van de negentiende eeuw voorhield om 'tot het goede' te komen. Op basis van een diepgaande kwalitatieve analyse van vijftien van deze stichtelijke verhalen en

¹ Graag wil ik mijn dank betuigen aan prof. dr. Jan Art en dr. Thomas Buerman voor de motiverende begeleiding van het onderzoek dat ik voor mijn masterscriptie verrichte en voor hun suggesties bij het opstellen van dit artikel. Ook prof. dr. Gita Deneckere en de referenten van het BTNG zou ik hartelijk willen bedanken voor hun waardevolle commentaren bij eerdere versies van deze tekst.

² Voor correspondentie in verband met dit artikel, gelieve contact op te nemen met Greet De Bock, e-mail: Greet.DeBock@UGent.be

³ Verkinderen (I.), *Levensschets van den gelukzaligen Joannes Forest, martelaar der Franciscaner-orde*, Gent, 1892, p. 7.

⁴ S.n., "Bibliographie", *Revue pratique de l'enseignement à l'usage des établissements d'éducation du diocèse de Bruges*, I (1897), bijlage toegevoegd in mei 1898, pp. 3-8.

biografieën, zowel minder succesvol werk van lokale auteurs als internationale bestsellers, trachten we in dit artikel de contouren van de ideale katholieke scholier te schetsen. Uit internationaal onderzoek en een recent FWO-project blijkt dat het belang van gender als analysecategorie moeilijk overschat kan worden voor een beter begrip van de ontwikkeling van religie en de moderne samenleving in haar geheel.⁵ In deze bijdrage focussen we dan ook op de genderrol van de romaneske held die de lezer als identificatiefiguur aangeprezen werd. Wat moest een jongen doen en denken om voor een goede katholieke (jonge)man door te gaan?

1. DE SOCIALISERENDE FUNCTIE VAN KATHOLIEKE PRIJSBOEKEN

De vermelde lijst van werken waarvan de boodschap expliciet werd gepromoot door de top van de kerkelijke hiërarchie diende als vertrekpunt voor de selectie van het bronnenmateriaal. De prijsboekencatalogus in *Revue pratique* bevat ongeveer 50 biografieën, 61 stichtelijke verhalen en een restfractie aan non-fictiewerken en poëzie.⁶ We selecteerden alleen de verhalende bronnen, inclusief biografieën. Dankzij de narratieve structuur worden de opgevoerde personages figuren van vlees en bloed. De emotionele betrokkenheid die hierdoor kan ontstaan, zet de lezer aan om zich met deze karakters te identificeren, om hen 'na te leven' (Eco, 1989, 213-222). Ten tweede werden er enkel Nederlandstalige boeken opgenomen. Dit mag echter niet worden opgevat als een poging om de vinger te leggen op typisch Vlaams-katholieke waarden en idealen. Vele prijsboeken die in de catalogus werden vermeld, zijn immers bewerkingen of vertalingen. Bovendien werd een aantal werken van Nederlandstalige auteurs zelf vertaald en verspreid in katholieke scholen buiten de grenzen van (West-)Vlaanderen. Op die manier vond het episcopaat aansluiting bij de ruimere transnationale circulatie van

⁵. Het gaat om het project "Op zoek naar de goede katholieke M/V. Feminisering en masculiniteit in het katholicisme in België sinds de vroegmoderne tijd (ca. 1750-1950)" dat resulteerde in de doctoraatsverhandelingen van de hand van Tine Van Osselaer (2009c, KULeuven) en Thomas Buerman (2010a, UGent).

⁶. Het is niet mogelijk om exacte aantallen van de gecatalogeerde boeken op te geven. Ten eerste werd van sommige auteurs het volledige oeuvre aangeraden. In de tweede plaats waren er ook boeken die niet in één vakje geplaatst kunnen worden. Zo verweeft Nicholas Wiseman een aantal heiligenlevens van vroegchristelijke martelaren, die overigens niet noodzakelijk terzelfder tijd geleefd hadden, met een raamvertelling over de bekering van een fictieve patriciërsdochter.

waarden en idealen die rond de eeuwwende zo kenmerkend was voor het West-Europese katholieke universum (Viaene, 2008, 586-590). Dit doet dan ook vermoeden dat uitspraken gegrond op dit bronnencorpus eveneens geldingskracht hebben voor een context die veel verder reikte dan het bisdom Brugge. Zo hielden we een 35-tal titels over, waarvan een gedeelte een vertaling was van niet-Nederlandstalige literatuur.

Op basis van de beschikbaarheid van de werken in de collectie van één of meerdere Belgische academische bibliotheken of documentatiecentra werd uit deze shortlist een definitief corpus van vijftien boeken samengesteld, waarbij er eveneens naar werd gestreefd om enkele vrouwelijke hoofdrolspelers op te nemen. Ongeveer de helft van de werken uit de selectie werd geïnspireerd door het levensverhaal van een bestaande held of een gebeurtenis uit het verleden. Bij de heldenverhalen gaat het om de biografie van twee contemporaine heiligen, het levensverhaal van twee vroegmoderne figuren en twee middeleeuwse vitae. De volksmissionaris *Isidoor van de Kerckhove* (1790-1871)⁷ en de in India gestationeerde zendeling *Constant Lievens* (1856-1893)⁸, beiden bijzonder bedrijvige jezuïeten, stammen uit de negentiende eeuw. De nieuwe tijd wordt vertegenwoordigd in de persoon van de franciscaner pater *Joannes Forest* (1471-1538)⁹, ter dood gebracht onder Hendrik VIII, en de jonggestorven, introverte jezuïet *Sint-Aloïsius van Gonzaga* (1568-1591).¹⁰ Ook de biografieën van de bekende middeleeuwse kloosterstichter *Sint-Amandus* (594-684)¹¹ en de martelares *Sint-Godelieve van Gistel* (1049-1070)¹² maken deel uit van de selectie. In *Fabiola*¹³ en *De Doolaards in Egypten*¹⁴ worden dan weer elementen uit de gewijde geschiedenis uit de tijd van de diocletiaanse christenvervolging ingelast. In *De Pastor van Goethem*, een verhaal over het wel en wee van een dorpspastoor die ook in moeilijke omstandigheden trouw blijft aan zijn parochianen, speelt de historische achtergrond van de Franse Revolutie een belangrijke rol.¹⁵ De zes andere werken zijn louter fictief van aard. *Een man van twaalf*

⁷ Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895.

⁸ Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896).

⁹ Verkinderen (I.), *Levensschets van den gelukzaligen Joannes Forest, martelaar der Franciscaner-orde*, Gent, 1892.

¹⁰ Daurignac (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877).

¹¹ Claeys (H.), *Sint Amand, apostel van Vlaanderen*, Tielt, 1889.

¹² Claeys (H.), *Sinte Godelieve, Maagd en Martelares van Vlaanderen*, Pittem, 1914 (1891).

¹³ Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855).

¹⁴ Neale (J.M.) & Gezelle (G.), *De Doolaards in Egypten*, Antwerpen, 1934 (1871).

¹⁵ Dominique (J.), *De Pastor van Goethem*, Brugge, 1895.

jaren of de geschiedenis van een jongeling vertelt het verhaal van de jonge Alfried die na de dood van zijn moeder enkel dankzij zijn stalen wilskracht en finaal de steun van Onze-Lieve-Vrouw de eindjes aan elkaar kan knopen en zijn blinde vader kan onderhouden.¹⁶ *Jan Onraedt* vormt een eigentijdse variatie op het thema van de verloren zoon.¹⁷ In het avonturenverhaal *Gusten* wordt de jonge held op een haar na het slachtoffer van een roofmoord be-raamd door de herbergiers van het logement waar hij noodgedwongen onderdak had gezocht.¹⁸ Geholpen door een gedegen opvoeding en scholing schoppen de zonen van een arme dagloner het in *De twee broeders* tot een gerespecteerd ambachtsman en een gevierd majoor.¹⁹ *Mathilda* kan worden beschouwd als de katholieke versie van het assepoestersprookje.²⁰ Ten slotte staan in *Gebroeders* de lotgevallen van vier bakkerszonen, elk met hun eigen karakter en carrière, centraal.²¹

Het ideaalbeeld voor de jonge katholieke man laat zich op een uitstekende manier lezen in deze confessionele prijsboeken. Dit soort werken kan immers zowel bij romans bestemd voor kinderen en jongeren worden thuisgebracht als onder de noemer tendensliteratuur worden geplaatst. Beide genres kenmerken zich door een ondubbelzinnige en sterk prescriptieve moraal. Net omwille van hun uitgesproken normatieve en socialiserende functie vormen het jeugdboek en de *roman à thèse* een dankbaar voorwerp voor de analyse van de ideologieën en ideaalbeelden van een bepaalde tijd en plaats (Suleiman, 1983; Apol, 2000, 62-63). Bovendien droegen de *culture wars* er in de tweede helft van de negentiende eeuw toe bij dat de ideologische boodschap van de boeken, die leerlingen in de Belgische katholieke colleges kregen toegestopt, verscherpte. In die context werden prijsboeken een wapen in de strijd ter vorming en beïnvloeding van jonge geesten (Coppens, 1991, 17). Bij het genre van de missieroman manifesteerde zich dit op een erg tastbaar niveau. Ten tijde van de hoogdagen van het missionair reveil werden de wervende beschrijvingen van de lotgevallen van heldhaftige apostelen ingeschakeld om jongeren warm te maken om het geloof in den vreemde te verkondigen (Dujardin, 2002, 216). Ook meer algemeen wendden religieuze orden en congregaties het jeugdboek aan als rekruteringskanaal. Zo

¹⁶ S.n., *Een man van twaalf jaren of de geschiedenis van een jongeling*, Mechelen, 1880 (1877).

¹⁷ Callebert (K.B.), *Jan Onraedt*, Roeselare, 1905 (1863).

¹⁸ Mervillie (A.), *Gusten, verhaal uit den ouden tijd*, Maldegem, 1902 (1891).

¹⁹ von Schmid (C.), *De twee broeders*, Leiden, s.d.

²⁰ von Schmid (C.), *Mathilda en Wilhelmine en andere verhalen*, Leiden, s.d. (1868).

²¹ Walgrave (M.), *Gebroeders. Zedeschetsen uit onze dagen*, Gent, 1892.

bestookten enkele auteurs van de hier geanalyseerde romans de lezers met onverholen propaganda voor een bepaalde kloosterorde.

De stichtelijke verhalen kunnen dan ook beschouwd worden als doorgeefluik van een specifiek arsenaal aan sociale codes. Dit verklaart meteen de grote zorgvuldigheid die bij het voorschotelen van gepast leesvoer aan de dag werd gelegd. In de wereld van morgen moest het toekomstige puik der natie immers een voorhoederol spelen bij de reproductie van katholieke normen en waarden (Vanderpelen-Diagre, 2004, 199, 218). De elite van geletterde heren in wording kreeg daarbij een zo mogelijk nog gewichtiger taak op de schouders geschoven. Zij werden verondersteld de maatschappelijke dominantie van de religieuze instituties die het denken en handelen omkaderden te bestendigen in een periode waarin diverse krachten de poten onder de katholieke stoel aan het wegzagen waren. In binnen- en buitenland namen nationalist, liberalen en socialisten de institutionele en culturele invloed van de kerk immers zwaar onder vuur. Daarnaast zetten Darwin en andere wetenschappers de katholieke dogma's op losse schroeven.

In de laatste helft van de negentiende eeuw, na de erosie van het unionisme, werd het Belgische politieke landschap bovenal gekenmerkt door de hoog opblazende vijandschap tussen katholieken en liberalen. Die manifesteerde zich onder meer in de schoolstrijd en de kloosterkwestie. In deze bitse clerico-liberale strijd vormde de genderidentiteit van katholieken een belangrijk wapen in handen van antiklerikale propagandisten. Dat de term 'gelovige' steeds meer en op verschillende fronten met vrouwelijkheid werd geassocieerd, was een verschijnsel dat ook aan de tijdgenoten zelf niet onopgemerkt voorbijging (Healy, 2001, 159). Zeker priesters werden het mikpunt van felle haatcampagnes. Als gerokte incarnaties van het kerkelijk gezag werd hun in karikaturen en pamfletten genderoverschrijdend gedrag aangewreven (Art & Buerman, 2009, 327-329, 334-337; Buerman, 2010a, 75-116; Buerman, 2010b). In dat opzicht is het niet te verwonderen dat genderspecificaties in het katholieke discours het onderwerp vormen van een intussen omvangrijke tak in het historisch onderzoek naar de westerse christenheid van de negentiende eeuw.

Heel wat godsdiensthistorici onderstrepen dat mannelijkheid en vrouwelijkheid factoren van belang waren in de strijd die de kerk met andere spelers aanbod om haar aandeel op de 'zieltjesmarkt' te verdedigen of zelfs te vergroten. Hun onderzoek volgt ruwweg twee onderscheiden denksporen. Eén ervan vertrekt vanuit de premisse dat religie zeker vanaf de Franse Revolutie in de private sfeer werd teruggedrongen en bijgevolg een kwalitatieve vervrouwelijking doormaakte. Een tweede piste onderkent deze feminisering, maar stelt daartegenover dat de religieuze sfeer vanaf het

tweede deel van de negentiende eeuw uit strategisch oogpunt opnieuw een mannelijk karakter kreeg toebedeeld. Na een bondige toelichting van deze twee thesen gaan we op basis van de thematieken en het taalregister in prijsboeken na of deze visies inderdaad bruikbaar zijn bij de analyse van de ideale manbeelden die in de romans gepromoot werden. Werd katholieke religiositeit eendimensionaal vrouwelijker ingekleurd, zoals voorstanders van de zogenaamde feminiseringstheorie aanvoeren? Of klopt de stelling dat religie vermannelijkt?

Aanhangers van beide stellingen beroepen zich op het concept van de 'gescheiden sferen' dat reeds voorafgaand aan de bestudeerde periode werd geconstrueerd rond de genderdichotomie waarbij autonomie gold als de kern van mannelijkheid en afhankelijkheid met vrouwelijkheid werd geassocieerd. In de loop van de negentiende eeuw werd de tweedeling man(nelijk) versus vrouw(elijk) geïncorporeerd in de westerse politieke theorie, waarvan het liberalisme slechts één loot is (Okin, 1991). Bekeken vanuit deze oppositie die geworteld is in biologische stereotypen over seksueel verschil, kan de ideale katholieke man dan ook als androgyn worden gedefinieerd. Door stil te staan bij het denkkader van de katholieken zelf, wordt die dichotomie evenwel gedeconstrueerd, waardoor het debat de stereotypie kan overstijgen. Gender, of wat het betekent om man of vrouw te zijn in een bepaalde maatschappij, wordt in deze bijdrage bovendien ruimer geïnterpreteerd dan de conventionele tegenstellingen die aan mannelijkheid en vrouwelijkheid worden verbonden. Zowel de helden die in het medium jeugdliteratuur naar voren worden gebracht als het lezerspubliek waarvoor de stichtelijke voorbeelden waren bestemd, laten toe om ook de component 'leeftijd' in de analyse te betrekken. Door mannelijkheid te begrijpen als het proces waarbij een jongen man wordt en een meisje vrouw, krijgt gender als identiteitsvormende categorie een dynamischer karakter dan wanneer het louter in een bipolair en hiërarchisch georganiseerd relationeel raamwerk wordt geplaatst.²²

²² Zie ook het proefschrift van Josephine Hoegaerts (2010) waarin zij gender, leeftijd en natievorming letterlijk lokaliseert en vocaliseert. De performativiteit van kinderlijke, jongvolwassen en volwassen mannelijkheid staat hierbij centraal.

2. FEMINISERING EN/OF REMASCULINISERING VAN RELIGIE IN DE NEGENTIENDE EEUW?

Wie zijn onderzoek situeert op het snijvlak tussen het laatnegentiende-eeuwse christendom en contemporaine genderconcepties en -verhoudingen, kan onmogelijk het fenomeen van de feminisering van religie over het hoofd zien.²³ De 'feminiseringsthese' vertrekt enerzijds vanuit de idee dat de voortschrijdende modernisering resulteerde in een *Familialisierung* van religie. Deze zou een diepe kloof tussen de belevingswereld van mannen en vrouwen hebben geslagen (Mergel, 1995). Godsdienstbeoefening ging in de ideologie van de gescheiden sferen door voor een strikt private en *ipso facto* vrouwelijke aangelegenheid. Dit zou verklaren waarom vrouwen zich zeker vanaf de vroege negentiende eeuw verhoudingsgewijs sterker geroepen voelden om zich te wijden aan God of om zich te engageren binnen door de kerk gesurveilleerde verenigingen en de caritas. Bovendien kweten zij zich veel stipter van hun godsdienstige plichten dan hun vader, zoon of echtgenoot (Gibson, 1993, 63-67; Heilbronner, 2000, 475; Abrams, 2002, 37). Op die manier leverden vrouwen een aanzienlijke bijdrage tot de religieuze opbloei die zo kenmerkend was voor de preconciliaire samenleving. Anderzijds wordt de feminiseringsthese gedefinieerd rond enkele kwalitatieve verschuivingen waaraan het geloofsleven tijdens de negentiende-eeuwse heropleving onderhevig was. De sentimentele invulling van spiritualiteit, devotieele literatuur en iconografie kan gelezen worden als een tegemoetkoming aan het vervrouwelijkende publiek. Daarnaast werd het religieuze discours en de theologie doorspekt met als feminien gedefinieerde waarden zoals nederigheid, berusting en toewijding. Zo werd het vrouwelijke ook in geschriften gesacraliseerd en werden religie en piëteit op hun beurt onlosmakelijk verbonden met vrouwelijkheid (Mergel, 1995, 22-23, 27; Brown, 2001; Burton, 2004, xxiii-xxiv; Bienvenue & Hudon, 2005, 492-493). Dit alles zou mannen nog meer vervreemden van religieuze instituties en praktijken, waardoor het feminiseringsproces een zichzelf versterkend effect sorteerte en er binnen het burgerlijke gezin stilaan een onkerkelijke of zelfs rondit kerkvijandige mannelijkheid het levenslicht zag. Callum Brown signaleert in negentiende-eeuwse Britse populaire representaties de opgang van de *home heathen* als mannelijke antipode voor de *angel in the house*, de personificatie van de vrome moederfiguur. In het evangelische vertoog werd de verhouding tussen mannelijkheid en religie eveneens geïnterpreteerd. Dit zou zich

²³. Voor een kritische bespreking van de literatuur omtrent de feminiseringsthese, zie Van Osselaer en Buerman (2008).

manifesteren in een gedeeltelijke vervrouwelijking van het ideale manbeeld (Brown, 2001, 90-91). Ook in studies over het toenmalige geloofsleven binnen de rooms-katholieke denominatie wordt vaak een incompatibiliteit van geloof en 'ware' mannelijkheid verondersteld. Bepaalde vorsers betogen dat katholieke jongens zich als inherent onderdeel van het transitieproces van adolescent naar volwassen man onder de vleugels van hun devote moeder vandaan moesten worstelen en pastorale autoriteitsaanspraken naast zich neer dienden te leggen. De enkelingen die de breuk met hun christelijke opvoeding niet maakten en desgevallend aan een goddelijke roeping gehoor gaven, riskeerden het voorwerp van misprijzen of spot van hun vader en hun mannelijke leeftijdsgenoten te worden (Mergel, 1995, 37-38; Seeley, 1998; Bienvenue & Hudon, 2005, 496). Deze verwijten sluiten aan bij het discours dat in negentiende-eeuwse antiklerikale en antikatholieke geschriften werd gevoerd. Omdat in het katholieke onderwijs elke vorm van ondernemingszin de kop werd ingedrukt en 'vrouwelijke' dociliteit werd aangemoedigd, zouden jongelingen er aan een deviriliserende invloed worden blootgesteld (Rémond, 1985, 31; Healy, 2001, 164-167).

Enkele onderzoekers menen echter dat de stelling dat religieuze representaties in de negentiende eeuw voornamelijk op vrouwen en verwijfde mannen werden afgestemd, geen recht doet aan de complexiteit binnen het christelijke Westen aan de vooravond van de twintigste eeuw. Eén van hun voornaamste kritieken is immers dat er binnen de kerk wel degelijk heel wat terreinen door mannelijke leken werden gedomineerd. Tegen de achtergrond van de door de Olaf Blaschke (2000) aangehaalde *Konfessionalisierung* van de negentiende-eeuwse samenleving, die onder meer plaatsgreep in Nederland, België, Duitsland en Frankrijk, beklemtoont Bernard Schneider (2002, 139-141) immers dat in dat proces waarbij religie politiseerde en in hevige maatschappelijke conflicten verstrikt raakte, het enkel mannen waren die hun stempel konden drukken op het maatschappelijke debat. In het Angelsaksische onderzoek naar de relatie tussen religie en mannelijkheid van aan het victoriaanse tijdvak tot in het interbellum wordt vaak gewezen op de contemporaine opvatting van religie als een vrouwenzaak en de problematisering hiervan. Die visie sluit overigens aan bij het in de *men's studies* vaak aangehaalde, maar kwestieuze fin-de-siècleonbehagen over een 'mannelijkheid in crisis' (Allen, 2002, 199). In de tweede helft van de negentiende eeuw verschenen een aantal bewegingen op het toneel die religieuze vertogen en praktijken herdefinieerden tot een verhaal doordrongen van mannelijke deugden en topoi. Deze weloverwogen strategie maakte het jongelingen en mannen mogelijk om een daadkrachtige christelijke viriele identiteit te construeren die hen toeliet met opgeheven hoofd de kerk binnen te stappen. De

verzoeningspolitiek van het vrome en het mannelijke werd bijvoorbeeld geanalyseerd voor het in oorsprong Britse Muscular Christianity-protestantisme, waarbinnen de klemtoon verschoof naar het mannelijke sportieve lichaam, of voor de Amerikaanse *Men and Religion Forward Movement* (Kirkley, 1996, 82-84; Watson, Weir, & Friend, 2005). De fundamentalistische theologie wordt eveneens gelezen als een mannelijke of zelfs machistische reactie tegen de vervrouwelijking van het Amerikaanse conservatieve protestantisme in de late negentiende en de vroege twintigste eeuw (DeBerg, 1990; Muesse, 1996). Margaret Lamberts Bendroth (1993) poneert dat het religieus fundamentalisme, eens het stadium van de confrontatie voorbij, zich in zekere zin conformeerde aan de regels van het profane stadsleven en een mannenbeweging was geworden.

Voor de katholieke wereld wees Norbert Busch in zijn werk over de cultus van het Heilig Hart in Duitsland op parallelle remasculiniseringsinitiatieven van binnenuit (Busch, 1995, 217). Ook volgens Olaf Blaschke (2008) stond het bieden van tegenwicht tegen het beeld van het rooms-katholicisme als een verwijfde en daardoor geridiculiseerde denominatie hoog op de kerkpolitieke agenda van de Duitse katholieke hiërarchie. Hij stelt dat deze de feminisering van de religieuze sfeer trachtte te neutraliseren door via de confessionele consolidatie van het openbare leven doelbewust een platform te creëren dat katholieke mannen stimuleerde om zich publiekelijk in te zetten voor hun geloof. Andere strategieën zouden vanaf 1890 eveneens tijdelijk geleid hebben tot een daadwerkelijke remasculinisering van religie in plaats van een latente, zoals reeds voorheen het geval zou zijn geweest. Voor mannelijk doorgaande kwaliteiten werden in verband gebracht met christelijke deugden en mannelijke metaforen en symbolen werden het voorwerp van een katholiek toe-eigeningsproces. Een laatste tactiek was een totale gender- en genderrolinversie van symboliek, attitudes en gedragingen. Zo werd in de iconografie de voorstelling van de bloedende en onderdanige Jezus van de troon gestoten door het beeld van een gespierde Christus-Koning. De misverzuimende kroegloper die traditioneel doorging voor een stoere rebel werd in tijdschriften van Heilig-Hartbonden als een verwijfde pantoffelheld afgeschilderd. Ter kerke gaan gold er daarentegen als een zaak voor dappere mannen. Tijdens het interbellum benadrukten ook de leiders van de Belgische Heilig-Hartbonden het mannelijk karakter van bepaalde geloofsdaden. Bovendien zagen zij er nauwgezet op toe dat de activiteiten van hun vrouwenbonden zowel inhoudelijk als vormelijk verschilden van deze van de mannenbonden. De zichtbaarheid van mannelijke geloofsbeoefenaars stond hierbij voorop (Van Osselaer, 2008, 38-40; Van Osselaer, 2009c, 157-168).

In de volgende paragrafen gaan we na of de ideaaltypische genderrepresentaties in katholieke jeugdliteratuur een bevestiging vormen voor de geschetste thesen. Blijkt uit de verhalen dat de collegejeugd uitdrukkelijk werd aangezet om een voorbeeld aan vrouwen te nemen? "Is de katholieke man wel een echte vent?", zoals de uitdagende titel van een verkennend artikel van Jan Art en Thomas Buerman uit 2007 luidt? Of was het daarentegen zo dat auteurs in vorm en inhoud afstand deden van wat zij expliciet als feminien waarmerkten en dat zij het viriele gedrag van identificatiefiguren dik in de verf zetten?

3. 'ZO ZUIVER EN ZO NET ALS EEN JONG MEISJE': EEN VERVROUWELIJING VAN HET IDEEAALBEELD?

In zijn invloedrijke werk *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud* beschrijft Thomas Laqueur hoe zeker vanaf de late achttiende eeuw biologische geslachtelijkheid werd ingeroepen ter legitimatie van socioculturele verschillen. Laqueur (1990, 152) betoogt hiermee dat geseksueerde lichamelijke in wezen zelf een culturele configuratie is. Het oude één-seksemodel waarbij het vrouwelijk lichaam beschouwd werd als een onvoltooid afgeleide van dat van de man werd definitief verdrongen door het twee-seksemodel. Daarbij verschoof de klemtoon naar het waarneembare verschil tussen het mannelijke en het vrouwelijke lichaam. Deze biologische verschillen vormden, tezamen met de wetenschappelijke vooruitgang in onder meer de geneeskunde en de psychologie, de basis voor een genderstereotypering waarbij aan vrouwen afhankelijkheid en gevoeligheid werd toegeschreven. Mannelijkheid werd daarentegen geassocieerd met de begrippen zelfstandigheid en ratio. De vaststelling dat gender zo'n voorname plaats innam binnen het antiklerikale discours, zoals voor Frankrijk onder meer werd vastgesteld door Theodore Zeldin (1970), kan vanuit deze optiek worden begrepen. In de context van een religie die in de ogen van negentiende-eeuwse waarnemers zowel op kwantitatief als op kwalitatief vlak vervrouwelijkte, waren het precies de gepercipieerde overschrijdingen van deze stereotypen door katholieken die een krachtig wapen vormden in handen van antiklerikale propagandisten. De feminiseringsthese, die vertrekt van een strategie waarbij actief op vervrouwelijking werd ingespeeld, veronderstelt dat ook in de bronnen zelf expliciet op een feminisering van het

ideale manbeeld werd aangestuurd. Blijft deze these overeind na een toetsing van haar presumpties aan het discours van ons tekstcorpus?

Het is na een eerste blik op de catalogus uit de *Revue pratique de l'enseignement* alvast vermeldenswaardig dat aan jongens ook een aantal vrouwelijke rolmodellen ten voorbeeld werd gesteld. Hoewel er op de longlist van de 56 titels waaruit het geslacht van de protagonist ondubbelzinnig valt op te maken slechts negen boeken met een vrouw in de hoofdrol worden geteld, is dit een interessant gegeven. Alexander Maurits, die laatnegentiende-eeuwse redevoeringen en geschriften van theologen van het Zweedse *High Church*-lutheranisme bestudeert, merkt immers op dat in die context helemaal geen vrouwelijke helden aan bod komen (Maurits, 2009, 17-19). Dat was bijvoorbeeld wel het geval in de periodieken van de Belgische Heilig-Hartdevotie die primair gericht waren op een mannelijk publiek (Van Osselaer, 2009b, 23; Van Osselaer, 2009c, 191).

Eén van de kernpunten waaraan de voorsprekers van de feminiseringstheorie hun betoog ophangen, is de zoetsappige stijl die verondersteld wordt een sterke appeleringskracht ten opzichte van vrouwen te hebben gehad. De sentimentele ondertoon waarvan de prijsboeken ontegensprekelijk doordeesemd zijn, wijst echter niet noodzakelijk op een feminisering. Net zo goed correspondeert deze met de meer algemene esthetische opvattingen van die periode (Carter, 2005). In de ultramontaanse stijl, die hierop inpikte, was emotionaliteit dus zonder enig voorbehoud verenigbaar met mannelijkheid. (Heywood, 2007, 218). Afgezien daarvan kan sentimentaliteit echter evenzeer worden beschouwd als een inhoudelijk facet van de representatie van ideaalbeelden waaraan jongens geacht werden zich te spiegelen. Gevoelens als vreugde, dankbaarheid, deernis en verdriet, maar ook morele regulatie-emoities als schaamte en berouw krijgen immers een positieve evaluatie en doen zich vaak in alle hevigheid voor. Zo wordt beschreven hoe de intens ontroerde Sint-Aloïsius van Gonzaga (1568-1591) tijdens zijn gebed tranen met tuiten huilt, bij zijn eerste biecht in bezwijming valt en onder het horen van een verhandeling over de liefde Gods zijn spraak verliest en paars aanloopt. Een te ver doorgedreven rationaliseren zou bovendien elke receptiviteit voor het geloof uitsluiten. Wanneer het personage Fabiola in de gelijknamige roman voor de eerste maal getroffen wordt door enkele christelijke leerstellingen, poneert Wiseman:

"Haar hart had het verstand overwonnen, en dit kan alleen gebeuren als het geroerd is".²⁴

²⁴. Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), p. 122. Deze roman over Romeinse christenen in de vierde eeuw na Christus die elementen uit biografieën

Vertrekkend vanuit de klassieke genderdichotomie van het gevoel tegenover de rede kunnen de overvloedige emotionele uitlatingen van mannelijke helden, heel vaak veruiterlijkt in de vorm van tranen, worden opgevat als een signaal dat alvast deze component van de identiteit van mannelijke rolmodellen een vrouwelijke inkleuring kreeg. Dit gebeurt echter nergens expliciet. Huilen wordt bijvoorbeeld in geen enkel werk uitdrukkelijk als vrouwelijk of als onbetamelijk en beschamend voor een man gekwalificeerd (Heywood, 2007, 216, 218). Het is dus weinig zinvol om op basis van het hier voorliggende bronnenmateriaal te beweren dat het bisdom katholieke jongens en mannen weloverwogen aanspoorde om de expressie van hun zielenleven op vrouwelijke leest te schoeien en zo bepaalde genderrolconventies met de voeten te treden.

Hoewel dus niet alleen ideale vrouwen maar ook voorbeeldige mannen als emotionele wezens worden geportretteerd, is er toch een zeker verschil. Angstigheid wordt in de verhalen voornamelijk aan vrouwelijke personages gekoppeld en kloekmoedige vrouwen worden meer dan eens met het predicaat 'manhaftig' bedacht. Overigens beoordelen de auteurs niet elke vorm van gevoelsaandoening als iets positiefs. Zo weten goede katholieken, zowel mannen als vrouwen, lage hartstochten met de hulp van bovenaf op heldhaftige wijze te beteugelen. Deze nadruk op zelfbeheersing roept reminiscenties op aan de klassieke traditie van Plato en de Stoa tot het neoplatonisme en het neostoïcisme, waarin het aan de dag leggen van *enkrateia* voor mannelijk doorging. Enkel wie zijn passies kon beheersen kon immers zelfstandig en rationeel handelen en beschikte dus over de deugd van de *autarkeia* (Braun, 2007, 23-24). Volgens Jan Art (1997, 35-36) werd zelfbedwang, zeker onder de vorm van het controleren van seksuele driften, ook in het katholieke vertoog nog lange tijd als de parel aan de kroon van ware mannelijkheid aanzien.²⁵ Het beklemtonen van de evangelische raden van de kuisheid, armoede en gehoorzaamheid door de kerkelijke overheid kan bijgevolg niet *a priori* als argument voor de feminisering van de deugdbeleving van mannen worden aangevoerd. Het is pas door een verschuiving van de emanciperende betekenis van deze idealen naar een passieve, zelfopofferende houding dat de deugdbeleving volgens Art ook in de ogen van de tijdgenoten een vrouwelijk karakter aannam.

van bekende martelaars integreert, werd in elf talen vertaald en groeide uit tot een klassieker in de Engelse literatuur.

²⁵. Antieke filosofen hielden echter geen pleidooi voor seksuele abtinentie, maar betoogden dat een overgave aan lust en seksuele excessen deviriliserend werkte (Braun, 2007, 23-24).

Tekenend voor deze passiviteit is de weinig zelfbewuste ingesteldheid die doorschemert in de volgende redenering toegeschreven aan de in India gestationeerde jezuïet Constant Lievens (1856-1893):

"'t Gene hij wilde in zijn leven, was dus: 'Zijn zelven geheel slachtofferen, en slechts leven voor God en de zielen.' En zijn zelven dan? en het geluk? en de aangenaamheid der zaken van de wereld, die aan het hert van eenen jongeling zonder ondervinding, zoo zoet toelachen? – Hij spreekt er zelfs niet eens van, en indien hij aarzelt, 't is niet omdat hij bevreesd is, 't is niet dat hij aan zijn zelven denkt, – hij denkt aan anderen, hij vreest voor anderen en zijne eigene toekomst speelt nooit eens voor zijne inbeelding!"²⁶

De hele idee van martelaarschap, een geliefkoosd onderwerp in negentiende- en twintigste-eeuwse katholieke literatuur (zie ook Van Osselaer, 2009b, 26-27; Van Osselaer, 2009c, 180-182), is gestoeld op deze attitude van zelfopoffering. In navolging van de heilige Aloïsius biedt een bevriende pater een ander staaltje van deze deugd door zijn leven op het spel te zetten om de zieken te verzorgen.²⁷ Een exemplarische katholiek hoeft echter niet noodzakelijk zijn leven in de waagschaal te stellen:

"Daarenboven is ieder mensch, op tijd en stond, al eens verplicht vrijwillig zijn offer te brengen aan den plicht of het algemeen nut".²⁸

Dat zelfverloochening door de auteurs als een hoofddeugd aanzien wordt, is niet tegenstrijdig met het feit dat hun personages vaak een brandende ambitie vertonen om het gewone buitengewoon te doen. Dit streven naar perfectie mag echter niet met eerezucht verward worden; elke vorm van arrivisme is de helden dan ook vreemd. Zo krijgt Sint-Amand (594-684) het voorstel om tot bisschop te worden gewijd, maar "Amand, de nederige priester, deed al wat hij kon om deze verhevene waardigheid te ontgaan".²⁹ Ook hier rijst weer de vraag of de typisch christelijke nederigheid een in essentie vrouwelijke deugd is. Wanneer bijvoorbeeld Thomas van Aquino in de *Summa theologiae* de paradox tussen ambitie en nederigheid ontzenuwt, stelt hij immers dat ieder menselijk wezen over de complementaire deugden van de *magnanimitas* en de *humilitas* moet beschikken om op een consistente manier te kunnen handelen (Keys, 2003, 52-54).

²⁶ Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), p. 23.

²⁷ Daurignac (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877), p. 241.

²⁸ Walgrave (M.), *Gebroeders. Zedeschetsen uit onze dagen*, Gent, 1892, p. 165.

²⁹ Claeys (H.), *Sint Amand, apostel van Vlaanderen*, Tielt, 1889, p. 35.

De opstelling van het ideale individu ten overstaan van God vertoont sterke raakpunten met deze ten opzichte van zijn medemens. Niettegenstaande de bescherming en welwillendheid van de hemelse Vader met gebeden kan worden afgesmeekt, stellen we ook hier een passieve attitude vast. Rolmodellen leggen hun lot geheel in handen van de goddelijke Voorzienigheid. In een vertelling over de belevenissen van een christelijk gezin op de vlucht tijdens de tiende christenvervolging predikt een wijze kluizenaar:

"Wacht u wel van perken aan de macht Gods te durven stellen, en te denken dat Hij u maar verlossen of helpen en kan op de wijze dat gij het verwacht".³⁰

Bovendien is het heldendom ten langen leste geen verdienste van de protagonist in kwestie. Manhaftige missionarissen, moedige martelaren en andere positieve identificatiefiguren zijn niet meer dan vehikels waarlangs de goddelijke wil werkzaam is. Dit mechaniserend vertoog blijkt erg duidelijk uit de toelichting bij de aanvang van het apostolaat van pater Lievens:

"Het werktuig, door God voorbestemd tot de bekeering van velen, is thans ten volle geschikt voor den arbeid".³¹

Het impliceert dat het voor de auteurs zoeken blijft naar een labiel evenwicht. Net in de verering van al dan niet gefingeerde helden vindt de bezielende kracht van deze biografieën en stichtelijke verhalen immers zijn basis.

Vanuit dat perspectief bekeken vormen een aantal katholieke heldenverhalen ook anderszins een wat merkwaardig fenomeen. Net zoals heldendom in de devotionele publicaties van het *Apostolat de la Prière* en van de Heilig-Hartbonden geassocieerd wordt met opoffering en vernedering (Van Osselaer, 2009b, 27-30; Van Osselaer, 2009c, 170-171) gaat in sommige boeken veel aandacht uit naar verlieservaringen, pijn en dood van hoofdfiguren. Gezien de attractiviteit van overwinningen lijkt het benadrukken van vernederingen en nederlagen geen interessante strategie om jonge lezers te enthousiasmeren. Toch wordt Sint-Aloisius' uitgesproken verlangen naar lijden talloze keren herhaald en worden zijn laatste uren over twintig bladzijden uitgesmeerd. In de hagiografie van Joannes Forest en in *Fabiola* in het bijzonder zijn de scènes waarin christenen een gruwelijke marteldood sterven niet te tellen. De mishandelingen en beschimpingen die de helden uit deze boeken lijdzaam ondergaan, vallen Sint-Godelieve van Gistel (1049-1070) eveneens te beurt en ook zij keert haar agressors in stille berusting de

³⁰. Neale (J.M.) & Gezelle (G.), *De Doolaards in Egypten*, Antwerpen, 1934 (1871), p. 114.

³¹. Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), p. 80.

andere wang toe.³² Bovendien worden in de biografieën van Sint-Amand, pater Lievens en pater Van de Kerckhove, de drie missionarissen uit het corpus, naast de triomfen evenzeer de mislukkingen in de verf gezet:

"'Wie zou kunnen verhalen' roept Baudemond uit 'wat al pijnlijke versmadingen hij [Sint-Amand] aldaar voor Christus naam geleden heeft, en hoe menigmaal hij door de bewoners der plaats met stokken geslagen is geweest! Hoe dikwijls hebben de mans en de vrouwen hem niet schandelijk verstooten en in de Schelde geworpen!' Al deze wreede mishandelingen verdroeg hij verdueliglijk en bleef het woord Gods voortprediken, indachtig zijnde dat hij aan God geene meerdere liefde kon betoogen dan met zijn leven voor de zaligheid der zielen ten besten te geven".³³

Dit lijden overkwam de katholieke rolmodellen niet alleen, ze gingen bovendien moedwillig op zoek naar versterving en dat in de vorm van vasten, zelfkastijding, het nastreven van kleineringen of het zichzelf ontzeggen van slaap of comfort. Zo houdt pater Van de Kerckhove (1790-1871) verschillende biechtelingen op het rechte pad "door het beloven van buitengewone boetplegingen".³⁴

"Ach voor God alleen leven, voor hem alleen lijden, voor hem sterven misschien, is 't veel geluk voor een menschelijk hert!",

roept pater Lievens uit.³⁵ Deze verheerlijking van smart past in de rooms-katholieke doloristische traditie en in het bijzonder in de doctrine van het verlossende 'plaatsvervangend lijden'. Hierbij werd in de devotieele symboliek en het religieuze discours van de negentiende en vroege twintigste eeuw de krachtige associatie tussen vrouwelijkheid en pijn sterk uitgespeeld (Moore, 2009).

Een ander 'vrouwelijk' epitheton dat mannelijke katholieke helden telkens wordt toegekend is hun verfijnde, maar ongeunstelde innerlijke en uiterlijke zachtaardigheid. Wanneer mannelijke positieve identificatiefiguren geroemd worden om hun atletisch lichaam, worden vrijwel iedere keer ook hun zachte gelaatstreken vermeld. Een dergelijke dualiteit blijkt uit de beschrijving van de jeugdige martelaar Pancratius:

³². Claeyns (H.), *Sinte Godelieve, Maagd en Martelares van Vlaanderen*, Pittem, 1914 (1891).

³³. Claeyns (H.), *Sint Amand, apostel van Vlaanderen*, Tielt, 1889, p. 39. Voor een analyse van een parallele verheerlijking van lijden en martelaarschap met het oog op de verlossing van de mensheid en het gevecht voor een verloren zaak in Franse zoeavenverhalen en -biografieën, zie Harrison (2007).

³⁴. Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, p. 288.

³⁵. Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), p. 44.

"Hij is ongeveer veertien jaar oud, groot voor zijne jaren, flink gebouwd en van mannelijk voorkomen. Zijn bloote hals en zijne ledematen zijn flink ontwikkeld door gezonde lichaams oefeningen; zijne trekken duiden een oprecht en gevoelig hart aan".³⁶

In twee boeken wordt dit stramien evenwel doorbroken. Sint-Aloïsius dankt zijn alias 'de engel' aan "den engelachtige uitdrukking zijns zoeten gelaats, de ingetogenheid en zedigheit van zijn gansch voorkomen". Ferdinand, de oorlogszuchtige vader van de iele heilige, verzucht bij het bekijken van zijn oudste zonen:

"Voorwaar, Rudolf had de eerstgeborene moeten zijn. Hij heeft zijn tweede jaar nog niet bereikt, en alreeds ontdekt men in hem eenen man, terwijl Aloïsius om zijne zoetaardigheid en zijne ingetogenheid veeleer een meisje gelijk".³⁷

De omschrijving van Alfried, *een man van twaalf jaren*, doet eveneens vrouwelijk aan:

"Hij was zelfs tamelijk tener, en gansch zijn uiterlijk droeg den stempel van eene zwakheid die hem aan zijne moeder deed gelijken. Inderdaad, Alfried kwam aldra weder, zoo zuiver en zoo net als een jong meisje. [...] Een hoedje met breede boorden en fluweelen linten bekroonde zijne blonde hairlokken, welke in krullen op zijne schouders nederhingen".³⁸

Het weinig viriele uiterlijk van deze laatste kan echter aan zijn jonge leeftijd worden toegeschreven. De typische zachtmoedige uitstraling is niet meer dan een reflectie van een mild en goedhartig karakter. De ideale katholiek is streng voor zichzelf, maar is uiterst vergevingsgezind ten aanzien van familieleden en vrienden die een misstap begaan en toont zich, in navolging van Jezus Christus, de incarnatie van het ultieme ideaal, edelmoedig tegenover zijn vijanden. Sint-Godelieve is het slachtoffer van echtelijk geweld en heeft te lijden onder de pesterijen van haar sadistische schoonmoeder, maar:

"ook te midden al heure beproevingen, bad zij gedurig voor hem en volgde alzoo het voorbeeld na van Jesus, haren hemelschen bruidegom, die aan het kruis hangende, voor zijne beulen Gods genade afgesmeekt had".³⁹

³⁶ Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), p. 14.

³⁷ Daurignac (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877), pp. 132, 123.

³⁸ S.n., *Een man van twaalf jaren of de geschiedenis van een jongeling*, Mechelen, 1880 (1877), pp. 8, 27.

³⁹ Claeys (H.), *Sinte Godelieve, Maagd en Martelares van Vlaanderen*, Pittem, 1914 (1891), p. 37.

Ook in het schuwen van conflicten en het optreden als vredesapostel komt de aangehaalde zachtheid tot uiting. De hier opgesomde geïdealiseerde karaktertrekken komen in sterke mate overeen met de bevindingen van Tine Van Osselaer (2009b; 2009c, 180-191) die de representaties van helden in de teksten van de Heilig Hartdevotie onderzocht.

Samenvattend kunnen we stellen dat de auteurs en het Brugse episcopaat enkele deugden hoog in het vaandel hadden die onmiskenbaar aan de vrouwelijke pool van de klassieke genderopvattingen te situeren zijn. De goede katholiek gaf immers zonder gêne blijk van zijn ontroering, kon zijn zelfbewustzijn uitschakelen en toonde zich lijdzaam en zachtmoedig. Toch mag reeds uit het voorgaande blijken dat de geïdealiseerde manbeelden zoals deze in laatnegentiende-eeuwse katholieke jeugdliteratuur gerepresenteerd werden, bezwaarlijk over de volledige lijn als passief gekarakteriseerd kunnen worden.

4. EEN TRIOMFTOCHT VAN DE VIRIELE KATHOLIEK?

Afgaande op de inhoud van en op het taalregister gehanteerd in jeugdboeken die in de *Revue pratique de l'enseignement* werden aangeprezen, valt er een en ander te zeggen voor een vermannelijking, of liever het mannelijke karakter van de idealen binnen het rooms-katholicisme tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw. Het meest opvallend in dit verband is het overvloedige gebruik van martiale metaforiek. Dit lijkt in zekere mate strijdig met het gegeven dat reële krijgsverrichtingen en veldslagen nauwelijks aan bod komen en met de uiterst negatieve evaluatie van soms vrij expliciet fysiek geweld, dat enkel de brutaliteit en immoraliteit van antihelden accentueert. Wiseman maakt duidelijk dat zijn voorliefde voor het soldateske enkel op een spreekwoordelijk niveau te situeren valt:

"Doch het was niet de soldaat van Cæsar, maar de strijder voor Christus, dien de jongeling in Sebastianus vereerde".⁴⁰

De metaforen verbeelden meestal het allegorische gevecht dat de held levert tegen beproevingen veroorzaakt door andersgelovigen en andersdenkenden of bij goddelijke bezoeken. Populair is het gebruik van de aloude figuur van de *miles Christi*. "De priester is een soldaat die nooit mag vluchten", stelt

⁴⁰ Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), p. 62.

Dominique.⁴¹ Volksmissionaris van de Kerckhove voert als een "onversaagde ridder" een "kruistocht tegen het vloeken".⁴² De bekeringsarbeid van missionarissen wordt eveneens als een veldslag gerepresenteerd. Sint-Amandus was een "manhaftige krijgsman"⁴³ en ook Butaye verbindt het apostolaat keer op keer met een gespierde martiale heroïek, waarvan onder meer de volgende kleurrijke beschrijving getuigt:

"Als een veldheer aan het hoofd zijner zegevierende keurbenden de vijandelijke gewesten afloopt en alles overweldigt, wie zal er zich over bekreunen, om de gevelde vijanden te tellen en om alle heldendaden op te sommen? Zoo is de apostel van Vlaanderen, de machtige veroveraar der zielen, zegevierend heengetrokken van dorp tot dorp, van stad tot stad, geheel België door. Waar hij het zwaard van zijn apostolisch woord zwaaide, daar vielen de vijandelijke scharen, of liever zijn woord, als het woord van den profeet Ezechiël, was levenwekkend; dat woord klonk, en onder de verrukte oogen van menschen en engelen stonden de dooden op".⁴⁴

Deze krachtige voorstelling van het geloof als ultieme overwinning op de dood geeft aan de 'vrouwelijke' kuisheid, ingetogenheid, onderworpenheid en gehoorzaamheid van Sint-Aloïsius een andere dimensie. Dit mag blijken uit de lofzang die de moeder van de heilige ter gelegenheid van de dood van haar zoon te beurt valt:

"Maar Gij, Gij hebt eenen held ter wereld gebracht, die alles, de wereld, den duivel, het vleesch, den dood overmeesterde en door deze schitterende zegepalen de onsterfelijkheid en de eeuwige glorie heeft aangeworven".⁴⁵

Dit taalgebruik activeert de passieve en dus 'vrouwelijk' getinte deugden waardoor deze christelijke imperatieven aansluiting vinden bij wat in burgerlijk-liberale middens voor mannelijk doorging. Op deze positieve connotaties speelden ook de acties en activiteiten die vanuit katholieke hoek georganiseerd werden in:

"Iets dat voor hem [de jonge pater Lievens] ook een onweêrstaanbaren aantrek had, 't was het zouavenkorps, onder de studenten van 't Kleen-Seminarie ingericht, op

⁴¹ Dominique (J.), *De Pastor van Goethem*, Brugge, 1895, p. 16.

⁴² Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, 232.

⁴³ Claeyns (H.), *Sint Amand, apostel van Vlaanderen*, Tiel, 1889, p. 40.

⁴⁴ Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, pp. 235-236.

⁴⁵ Daurignac (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877), p. 287.

den zelfden voet als het zouavenleger van Paus Pius IX; omdat hij daarin een gedachte vond van strijd en zelfopoffering voor Christus en zijne Kerk".⁴⁶

Zelfopoffering, al dan niet gesymboliseerd door het martelaarschap, kreeg via de militaristische beeldtaal het aura van een heldhaftige overwinning. Wanneer Lucina in *Fabiola* haar enige zoon aanzet tot het martelaarschap, wordt dit een daad van "moederlijke heldenmoed" genoemd.⁴⁷ Ook voor het beschrijven van de daden of kwaliteiten van vrouwen werd dus uit een heroïsch vocabularium geput.

Vaak binden protagonisten eveneens met zichzelf de strijd aan. Zo wordt verteld over de jonge gelukzoeker Jan Onraedt:

"hoe het goed en het kwaad somwijlen in zijn geweten als op een slagveld met malkander hevig aan 't strijden lagen".⁴⁸

Naar het voorbeeld van romaneske helden worden lezers aangespoord om over zichzelf te 'zegepralen' door ingetogen te bidden, de deugden van de kuisheid en de boetvaardigheid met een heilige ijver te beoefenen, zichzelf tot in het uiterste te vernederen of alle vormen van lage hartstochten de kop in te drukken. Dat dit loont, blijkt uit de reprimande van pastoor Beernaard aan de oude, stijfhoofdige graaf van Saint-Piort, want:

"het was door nogtans de schoonste zegepraal, de zegepraal op uw zelve, dien gij behalen kont. Soldaat, hebt gij niet altijd te lang geweken voor twee laffe vijanden: het menschelijk opzicht en den hoogmoed?"⁴⁹

Het permanent nastreven van het ideaal van een totale onthechting vergt bergen moed en een ijzeren discipline.

"Dikwijls laat God in zijne groote dienaren van die uitwendige gebreken, waartegen zij hun leven lang strijden: dit strekt hun tot verdienste en tot vernedering".⁵⁰

Door in andere kringen voor vrouwelijk doorgaande deugden als kuisheid voor te stellen als een gevecht, niet als een statische aangeboren eigenschap, maar als een daad, krijgt seksuele onthouding net een heel 'mannelijk' karakter. Zo wordt de morele standaard van wat katholieke mannelijkheid

⁴⁶. Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), p. 18.

⁴⁷. Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), p. 20.

⁴⁸. Callebert (K.B.), *Jan Onraedt*, Roeselare, 1905 (1863), p. 51.

⁴⁹. Dominique (J.), *De Pastor van Goethem*, Brugge, 1895, p. 62.

⁵⁰. Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, p. 346.

behoorde te omvatten niet verbonden met seksuele activiteit of agressie, maar met moed en zelfbeheersing.

"Die het ondervonden hebben weten het best, hoe de zuiverheid goed bewaard en vrijgevochten, dubbele klem en zwier geeft aan al de natuurlijke begaafdheden, en hoe de maagdelijke willekracht het voorrecht heeft wegen te bewandelen, welke geen andere willekracht bewandelen kan".⁵¹

Dit betekent tevens dat aan frigiditeit geen kunst was, want enkel en alleen door het onophoudelijk onderdrukken van het verlangen, uitsluitend door een voortdurende en succesvolle strijd, kon er van ware mannelijkheid gesproken worden. Op die manier krijgen ook andere, hierboven als passief gekarakteriseerde deugden een manhaftige invulling. Martelaars zijn dus geen lijdzame verliezers, maar viriele helden, zoals blijkt uit volgend fragment uit *Fabiola*:

"Uit Nicomedië was de tijding ontvangen, dat een koen christen krijgsman, Georgius genaamd, een dergelijk keizerlijk bevelschrift afgerukt had, en voor die moedige daad mannelijk den dood geleden had".⁵²

De zelfopoffering, de versterving en het 'verduldiglijk' ondergaan van beledigingen en mishandelingen kunnen in dit licht als tekens van moedige zelfbeheersing worden gezien en net diegene die zich overgeeft aan lage hartstochten betoont zich zwak.

De hierboven aangehaalde elementen nemen niet weg dat de idee van een episcopale remasculiniseringsstrategie in de tweede helft van de negentiende eeuw enigszins wankel op de benen blijft staan. Alle 'mannelijke' wilskracht en discipline ten spijt blijven de personages voor het welslagen van hun ondernemingen en het vervullen van hun, of beter van heilige aspiraties gebonden aan de gratie Gods, zoals we in de vorige paragraaf betoogden. Illustratief hierbij zijn de smeekbedes van Aloïsius, Godelieve, van de Kerckove en Lievens aan Onze-Lieve-Heer of Onze-Lieve-Vrouw om hen bij te staan in hun strijd om de eeuwige zuiverheid te bewaren. Ultiem zitten helden, vrouwen én mannen, in een passieve, afhankelijke en dus feminiene rol gevangen in relatie tot de actieve en almachtige hemelse Patriarch. Zijn tussenkomst blijft onmisbaar om eender welke strijd te winnen. Ten tweede gaat de these uit van een doelbewust streven naar het herstel van een decadent geachte mannelijkheid. Naast het feit dat er in de jeugdboeken nergens ook maar enige toespeling gemaakt wordt op een dusdanig verval, stelt de Zweedse historicus David Tjeder (2003, 285) dat er gedurende de

⁵¹ Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), p. 16.

⁵² Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), p. 233.

volledige negentiende eeuw en zelfs in de perioden daarvoor rondom mannelijkheden een permanente crisissfeer hing. Uit ander onderzoek blijkt inderdaad dat ook tijdens de vroegmoderne periode en de middeleeuwen in welbepaalde sociale milieus een parallel discours aan de orde was (McNamara, 1994; Long, 2002). Eén van de meest in het oog springende attributen van de remasculiniseringsgedachte, met name het inschakelen van gespreid taalgebruik en het opvoeren van zinnebeeldige soldaten en ridders, was ook verre van een unicum, maar kon bogen op een lange katholieke traditie. De wortels van het eveneens in de Contrareformatie bijzonder populaire ideaal van de *miles Christi* liggen in de derde eeuw. Het motief van kuisheid als een mannelijke strijd was dan weer bijzonder in zwang bij de woestijnvaders en bij twaalfde- en dertiende-eeuwse monniken (Kuefler, 2001; Karras, 2008). Niettemin wordt de periode rond de Eerste Wereldoorlog in de weliswaar hoofdzakelijk Angelsaksische historiografie rond mannelijkheid aangemerkt als het culmineerpunt van de populariteit van de *hypermasculinity* (Tosh, 1999; Francis, 2002, 640-641). De jonge vaandeldragers van de Nederlandse dichtkunst en poëziekritiek braken vanaf 1920 bijvoorbeeld een lans voor een pertinent viriele, van alle vrouwelijke zwakheid ontdane kunst en verslikten zich bijna aan termen als 'geweld', 'weerbaarheid', 'moed' en 'strijd' (van Boven, 2001). Uit de activiteiten en publicaties van Belgische Katholieke Actiegroeperingen voor volwassen en jongeren tijdens het interbellum bleek eveneens een toegenomen achting voor een militaristisch autoritarisme (Depaepe & Simon, 2005, 303; Van Osselaer, 2009a, 385-387).

Het behoeft echter geen betoog dat het danig reductionistisch en bovendien weinig verhelderend zou zijn om deze op de spits gedreven voorkeur voor discipline, gezag en sterk leiderschap enkel toe te schrijven aan een reactie tegen een gepercipieerd zedenverval bij mannen en bij uitbreiding in de gehele samenleving. Indien uit de jeugdboeken al een aangezwollen hang naar viriele idealen kan worden afgeleid, is het verder onmogelijk om op grond daarvan te spreken over een doelgerichte strategie om de feminisering van het religieuze veld terug te dringen. Het lijkt veeleer zo te zijn dat in de helden van de geanalyseerde stichtelijke literatuur zowel voor vrouwelijk doorgaande als mannelijk geachte elementen verenigd werden. De door buitenstaanders als feminien gedefinieerde component werd dus niet buitenspel gezet. De 'vrouwelijke' karakteristieken maakten juist integraal deel uit van de identiteit van katholieke rolmodellen. Die ambivalentie blijkt ook uit het discours dat tegenstanders van de jezuïeten in Duitsland (Healy, 2001) en Frankrijk (Verhoeven, 2008) voerden. In hun ogen bezaten de leden van de Sociëteit van Jezus een gevaarlijke cocktail van mannelijke en

vrouwelijke eigenschappen. Jezuïeten werden tegelijk als autoritair en als onderworpen gepercipieerd en waren volgens hun tegenstanders als het ware androgyn. Michael Gross (2005) stelt dat Duitse liberalen het ultramontaanse katholicisme in de tweede helft van de negentiende eeuw opvatten als een samenzwering van vermannelijkte vrouwen en verwijfde geestelijken die het rationele, mannelijke karakter van de publieke sfeer dreigden aan te tasten. Zowel de religieuze beleving als vrouwelijke geloofsbeoefenaars zouden tijdens de bloeiperiode van Duitse katholicisme vanaf de jaren 1850 immers een prominentere plaats in de openbaarheid krijgen. Gross analyseert de *Kulturkampf* als dan ook als een *Geschlechterkampf* (Gross, 2005, 27), waarbij deze liberalen hun eigen identiteit herdefiniëren op basis van een anti-katholicisme dat in de eerste plaats misogyn was (*Ibid.*, 203). Het beeld dat in antiklerikale artikels en pamfletten van Belgische priesters werd geschetst was er één van door het celibaat verwrongen persoonlijkheden. De hen opgelegde kuisheid zou clerici ontmannen, maar zou zich tevens kanaliseren in aberrant seksueel gedrag en in de afgrijselijkste gewelddaden. Zowel in de vorm van de verwijfde geestelijke als in die van de ultramasculiene bruto week het antiklerikale beeld van de priester dus af van wat in liberale milieus voor ware mannelijkheid doorging (Art & Buerman, 2009, 329; Buerman, 2010a, 80; Buerman, 2010b, 47). Tegelijk omvat deze meerduideligheid een pleidooi om mannelijkheid niet alleen te analyseren in relatie tot vrouwen, maar ook om genderidentiteiten te verweven met andere categorieën als klasse, nationaliteit, religie en leeftijd.

5. 'HIJ NAM DE HOUDING EENS MANS AAN': MANNELIJKHEID EN MATURITEIT

Ondanks de ontegensprekelijke merites van de twee bovenvermelde theses als analyse-instrument en katalysator voor interessante debatten, wordt hun geldigheid steeds meer in vraag gesteld. Wat in het debat rond de feminisering dan wel de (re-)masculinisering van religie bijvoorbeeld vaak over het hoofd gezien wordt, is dat mannelijkheid niet enkel gedefinieerd kan worden rond de tegenstelling tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid, of wat in de Engelse taal met de termen *masculinity* en *femininity* wordt aangeduid. Aan het begrip *manliness*, dat sterk geassocieerd wordt met de victoriaanse elite en hogere middenklasse, hangt daarentegen een moreel oordeel vast. Het refereert aan het verwerven van die karaktertrekken en gedragspatronen die een man sieren (Bederman, 1996, 16-20). Negentiende-eeuwse moralisten die

deze 'code of manliness' voorschreven, werden niet zozeer in beslag genomen door het al dan niet vervagende onderscheid tussen de geslachten. De ontwikkeling van immature jongens tot eerbare mannen vormde hun voornaamste bezorgdheid (Tosh, 1994, 180-183).

Vanuit die optiek kan man-zijn dus evenzeer worden ingevuld via het contrast tussen de kenmerken die binnen een welbepaalde maatschappij aan volwassenheid worden verleend en deze die aan kinderlijkheid en jeugdigheid worden toegeschreven. Mannelijkheid krijgt met andere woorden niet enkel vorm naast, maar ook door en in de factor leeftijd. De intersectie van die identiteitskenmerken verschaft, analoog aan het begrippenpaar 'seks' en 'gender', een sociale en culturele dimensie aan het concept 'leeftijd'. Deze kruispuntpositie leidt er bovendien toe dat een automatische promotie van jongen tot man in vraag kan worden gesteld. Hierdoor wordt het begrip gender verrijkt met een verticale ontwikkelingsdimensie en wint het in sterke mate aan dynamiek. Leeftijdscategorieën kunnen immers tegelijk worden opgevat als oppositioneel én als een proces dat een al dan niet continu verloop kent. In die zin is leeftijd ook performatief: een volwassene kan zich 'kinderachtig' gedragen, terwijl een kind een 'volwassen' houding kan aannemen (Gardiner, 2002, 91-96). In de context van de beslotenheid van de katholieke jongensscholen uit het laatste kwart van de negentiende eeuw, bij uitstek een homosociale omgeving, staat de relevantie van een kruisbestuiving tussen gender en leeftijd dan ook buiten kijf (Ellis, 2009, 178-180). Bovendien stelt onder meer Robert Orsi (2005, 79-81) dat, voor het rooms-katholicisme, de periode vanaf de late achttiende eeuw die vaak als de 'mariale eeuw' betiteld wordt met even veel recht het 'tijdvak van het kind' zou kunnen worden genoemd.

In het beeld van het onschuldige kindje Jezus dat tijdens de romantiek erg in trek was, manifesteerde zich alvast een groeiende aandacht voor het infantiele. Dat het kind in het vizier van de kerkelijke hiërarchie kwam, uitte zich onder meer in de verlaging van de communieleeftijd in 1910 en de hoge vlucht die de sacralisering van kinderen en de devotie voor kindheiligen in de jaren nadien nam (Cabanel, 2003; De Maeyer, 2005). De doelgroep van scholieren werd evenmin over het hoofd gezien. De jonggestorven heiligen Sint-Aloïsius van Gonzaga, Sint-Jan Berchmans en Stanislaus Kostka, allen patroon van de studerende jeugd, kregen in de tweede helft van de negentiende eeuw een enorme weerklank. Dit reflecteerde zich onder meer in de naamgeving van scholen. Hun populariteit wordt bevestigd door het feit dat op de longlist van de *Revue pratique de l'enseignement* een vita prijkt van de twee eerstgenoemde heiligen. Aan de hand van de *Bibliographie de la France* analyseerde Claude Savart de Franse religieuze boekenproductie van

het jaar 1861. Op basis van de voorkeur voor bovenvermelde heiligen stelde hij vast dat meer dan de helft van de individuele hagiografieën die dat jaar verschenen op een jeugdig publiek gericht waren (Savart, 1985, 497-498, 650-651). Het verschijnsel katholieke jeugdliteratuur zelf kan overigens evenzeer als een exponent van de evolutie naar een sterkere gerichtheid op kinderen en jongeren beschouwd worden.

Hoewel kinderlijkheid en jeugdigheid niet altijd onverdeeld positief worden beoordeeld, kan in bepaalde deugden die de West-Vlaamse katholieke scholieren in hun prijsboeken werden aangeprezen een toespitsing op het kind en het jongere worden gelezen. Een eigenschap die in sterke mate beklemtoond en gewaardeerd wordt en steevast met kinderlijkheid in verband wordt gebracht, is de quasi absolute gehoorzaamheid en het diepe vertrouwen van het personage ten opzichte van zijn meerdere. In vele verhalen maken de weldaden van deze kwaliteit zelfs de kerngedachte uit. Heel vaak wordt in dat verband gehamerd op het belang van het naleven van het vijfde gebod. Zo wordt de jonge Jan Onraedt, die in weerwil van zijn vaders plannen naar Parijs spoort, in de Franse hoofdstad verteerd door verdriet. In een stichtelijk verhaal over de zonen van een bakkersfamilie moet broer Frans eveneens de gevolgen van respectloos gedrag onder ogen zien:

"Niet alleen heeft deze zijne ouders noch bemind noch geëerd, hij heeft ze ook beleedigd en verstooten. Daarom ook is hij vroegtijdig en vol ellende gestorven; veracht en bespot door velen; beklaagd door weinigen; betreurd door niemand".⁵³

Ook aan het obsequium wordt veel aandacht besteed.

"Gaf men mij tot overste een hondje met een hoed op, ik zou even gemakkelijk gehoorzamen als aan Pater Generaal",

aldus pater van de Kerckhove.⁵⁴ Tegenover werkgevers geldt eenzelfde plicht. In *Fabiola* neemt de godsvruchtige slavine Syra zich het volgende beginsel tot stelregel:

"Dienaars, weest uwen meesters getrouw en onderdanig, niet alleen den goeden en zachten, maar ook den boozen".⁵⁵

Terwijl antihelden vaak bereid zijn om alles te verrichten wat hun slechte meester hen oplegt, gehoorzaamt de ideale katholieke niet blindelings.

⁵³ Walgrave (M.), *Gebroeders. Zedeschetsen uit onze dagen*, Gent, 1892, p. 167.

⁵⁴ Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, pp. 319-320.

⁵⁵ Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), p. 54.

"Er zijn kinderen die gehoorzaam zijn zonder verdienste, uit gewoonte, en eenigerwijze uit onverschilligheid; het zijn kleine werktuigen die men rechts en links in beweging brengt, en die zoo blijven omdat zij zoo gemaakt zijn. Zonder geest- of veerkracht, gelijken zij aan een weeken wasklomp die men kneedt gelijk men wil. Er zijn andere kinderen die slechts gehoorzamen uit vrees der kastijdingen. [...] Het is de gehoorzaamheid van den hond wien men den stok toont, de vurigheid van den ezel die het geklets der zweep achter zich hoort".⁵⁶

Bevelen mogen enkel worden opgevolgd als deze niet in strijd zijn met het geweten, ergo met de wil van God. Dit verklaart waarom de jeugdige helden Sint-Aloïsius en Sint-Amand zich verzetten tegenover het parentaal gezag wanneer dit hun roeping in de weg staat. Voor reguleren als Sint-Aloïsius en pater van de Kerckhove gelden oversten als plaatsvervangers van God:

"Wel, Pater, mij is alle dagorde even aangenaam, omdat ik toch altijd mijn eigen wil doe. – Hoe zoo? Dat is zeker niet gemeend? – Ja toch, eerwaarde, ik doe altijd mijn eigen wil, omdat ik geen anderen wil meer heb dan den wil Gods door mijne oversten geopenbaard!".⁵⁷

Deze concordantie van bevel en geweten impliceert bovendien dat helden de plicht hadden om hun zondigende superieur vermanend toe te spreken. De piepjonge Sint-Aloïsius leest een zeventigjarige grijsaard de levieten omwille van zijn grove taal. Wanneer de meester van Alfried diens vader schoffeert, bijt ook deze jongen stevig van zich af.

In een groot deel van de romans uit het corpus staat het hoofdpersonage aan de afhankelijke kant van een asymmetrische machtsrelatie, wat de auteurs toelaat om de beoefening van de deugd van de gehoorzaamheid voor het voetlicht te brengen. Heel wat protagonisten zoeken na het verlaten van het ouderlijk nest trouwens, al dan niet bewust, beschutting in een nieuwe afhankelijkheidsrelatie in de vorm van een intrede in een reguliere orde, of in het geval van vrouwelijke personages, een huwelijk. Toch zijn zoals vermeld zelfs de figuren die eigenmachtig orders kunnen uitdelen in laatste instantie gehoorzaamheid verschuldigd aan hun hemelse Vader. Hoewel God bij momenten als wraakzuchtig en schrikwekkend geportretteerd wordt, is het beeld van een barmhartige, zorgzame en vertrouwenwekkende vaderfiguur dominant. Een zin uit de correspondentie van pater Lievens geeft de verhouding met de Schepper goed weer:

⁵⁶ S.n., *Een man van twaalf jaren of de geschiedenis van een jongeling*, Mechelen, 1880 (1877), pp. 12-13.

⁵⁷ Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, p. 79.

"Maar wij hebben niet de minste vrees: wij zijn de kinderen Gods en hij draagt ons in zijne armen".⁵⁸

De volwassen pater van de Kerckhove smeekte 'met kinderlijk vertrouwen' bij Onze-Lieve-Vrouw zijn genezing af. Emotionaliteit en tederheid zijn andere vaak aangeprezen deugden die geassocieerd worden met het infantiele. Zo omhelzen volwassen mannen elkaar of wenen ze 'als kinderen'. Ook wordt in positieve bewoordingen gesproken over de 'stichtende kinderliefde'. De "kinderlijke teederheid" waarmee kinderen hun ouders verzorgen in het bijzonder wordt in verschillende verhalen sterk gewaardeerd.⁵⁹

Uit de keuze voor het spannende genre blijkt een zekere adaptatie aan het doelpubliek van de romans. Zedenlessen werden vaak verpakt in een avontuurlijk verhaal, waar de held achtervolgd werd door bloeddorstige heidenen of waar hij het geloof ging verkondigen in exotische streken. Bovendien werden de karakteristieken van de adolescentie en het groeiproces naar de volwassenheid ingepast. In *Fabiola* helpt de latere Sint-Sebastianus de "jeugdige geestdrift" van zijn jongere vriend Pancratius in goede banen te leiden.⁶⁰ Over de jeugd van Isidoor van de Kerckhove schrijft Butaye:

"Niet dat die jongelingsjaren volkomen vrij waren van alle gebreken. [...] Te oordelen naar zijn levenswandel, moet hij zich soms olopend getoond hebben, licht te driftig in het najagen van een doel, of behept met kinderlijke lichtzinnigheid. Maar dat is meer een gebrek van den leeftijd dan van den mensch".⁶¹

Inwendige kalmte komt inderdaad naar voren als een belangrijke hoedanigheid van volwassen mannelijkheid. De moeder van de latere Sint-Pancratius noemt de immense zelfbeheersing van haar zoon, die de grove beledigingen en de slagen van een klasgenoot ondanks de aanmoedigingen van een bloedlustige menigte onbeantwoord laat, het ultieme bewijs dat hij een man geworden is.⁶² Zich niet meer laten meeslepen door verderfelijke gezellen past eveneens in het plaatje van het ontgroeien van de puberteit. Typerend is Jan Onraedts evolutie van een dweeppieke jongeling die al te gauw onder groepsdruk bezwijkt tot een zelfbewuste man die met de volgende uitspraak op de proppen komt:

⁵⁸ Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), p. 58.

⁵⁹ von Schmid (C.), *Mathilda en Wilhelmine en andere verhalen*, Leiden, s.d. (1868), p. 15.

⁶⁰ Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), p. 62.

⁶¹ Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, p. 17.

⁶² Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), pp. 22-23.

"Mijn gewezen makkers zullen misschien wel lachen met mij, maar 't kan me weinig schelen".⁶³

Dat ook verantwoordelijkheidszin als een voornaam kenteken van volwassen mannelijkheid beschouwd werd, blijkt uit de metamorfose die de twaalfjarige Alfried ondergaat:

"Tot hiertoe, zegde hij tot zich zelve, heeft men alles voor mij gedaan. [...] 't Is mijne beurt! [...] Hierop, zonder aan iemand iets te zeggen, neemt Alfried zijnen hoed, en gaat recht naar de dichtsbijgelegen kerk; daar knielt hij neder en bidt er gedurende eene halve uur met de vurigheid van eenen ongelukkige die eene bijzondere bescherming noodig heeft, met die kinderlijke godsvrucht welke de Engelen verheugt, en ons den hemel gunstig maakt. Bij het uitkomen der kerk, bevond hij zich zelve beter beraden, bedaarder, ernstiger; hij nam de houding eens mans aan, het scheen hem dat hij verscheidene jaren ouder geworden was".⁶⁴

Over de eventuele beroering die de seksuele volwassenwording bij de helden teweegbracht, wordt echter zedig gezwegen. Een uitzondering vormt het levensverhaal van pater Lievens waar de beschrijving van "den Overgang, die gemeenlijk lastig en langdurig is, naar mate de jongelingen rijk bedeed zijn in lichaams- en zielekrachten" meer dan twee bladzijden in beslag neemt. Met een aantal nautische metaforen schildert Van Tricht deze turbulente periode af.⁶⁵ Constant Lievens wordt voorgesteld als een 'worstelenden zeevaarder' die moet optornen tegen 'de stormen en de rusteloze baren van den onstuimigen Oceaan'. Het is een

"reuzenstrijd [...] tegen zijne weelderige natuur en de listen van den boozen geest [...] van denwelken hij zegepraalde, zonder ooit eenen voet achteruit te wijken en zonder hem ooit te bezoedelen. [...] De twee laatste jaren van zijne latijnsche studien waren, voor Constant, als eene soort van gewapende vrede: zijne zinnen waren getemd en overmand door den geest, zijn hert had eene vaste richting genomen, hij had een doordragende karakter verworven op hetwelk men voortaan zou mogen rekenen, hij wist wat hij wilde en voerde uit wat hij besloten had".

De enthousiaste inzet, de passionele intensiteit en de geweldige bezieling die de hoofdpersonages, jong én oud, in tal van omstandigheden aan de dag leggen, wijst op een zekere sympathie voor de vurigheid eigen aan de adolescent

⁶³. Callebert (K.B.), *Jan Onraedt*, Roeselare, 1905 (1863), p. 64.

⁶⁴. S.n., *Een man van twaalf jaren of de geschiedenis van een jongeling*, Mechelen, 1880 (1877), pp. 53-54.

⁶⁵. Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), pp. 15-17.

die erin slaagt om de vloedgolf aan emoties en verlangens op een gepaste manier te kanaliseren. De levenshouding van Sint-Aloïsius is karakteristiek:

"Altijd in alles, ja zelfs in de geringste zaken beoogde hij de hoogste volmaaktheid".⁶⁶

De totale overgave en de brandende ambitie van de helden komt onder meer tot uiting in hun schoolse inzet. Zeker wanneer deze kennis aangewend kan worden voor een hoger doel kent de inspanning die de figuren veil hebben voor hun intellectuele ontwikkeling geen grenzen.

"Het was hem [de seminarist van de Kerckhove] immers te doen, om zich wapenen te smeden voor de toekomst, om een rijken voorraad van allerhande kundigheden te vergaderen tot bestrijding van het ongelooft, tot verdediging van Kerk en Paus. Welke moeite kon hij ontzien!"⁶⁷

Het streven naar perfectie manifesteert zich niet alleen in een grenzeloze studie-ijver, maar ook in een drang naar onvermoeibare zelfopoffering, een deugd die jongeren ten andere ten volle konden praktiseren als religieus. Jan Art (1997, 42) noemt het radicale offer dat de keuze voor de religieuze staat inhoudt voor jonge mensen immers een belangrijke drijfveer om in te treden omdat dit een 'totale' oplossing biedt. Isidoor van de Kerckhove "deed den arbeid van verscheidene missionarissen en nog zeide hij niet: het is genoeg".⁶⁸

"Men verweet hem [missionaris Lievens] dikwijls, dat hij niet genoeg zijne krachten spaarde, dat hij te veel zijne gezondheid en zelfs zijn leven blootstelde; hij zou op die manier niet lang leven! Hij antwoordde 'Is het niet beter tien jaar lang wel te werken, dan honderd jaar te leven en bijna niets te doen? Zijn wij dood, anderen zullen onze plaatsen innemen. God heeft geene menschen noodig!'"⁶⁹

Opvallend is het hoe oudere nevenfiguren zoals familieleden of kloosteroversten rationele elementen aanhalen om de geestdrift van de protagonist te temperen, maar hoe de jongere in kwestie deze weet te pareren. Uitrusten is namelijk geen optie, zoals ook een andere anekdote uit het leven van pater

⁶⁶. Daurignac (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877), p. 249.

⁶⁷. Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, p. 73.

⁶⁸. Butaye (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895, p. 273.

⁶⁹. Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), pp. 226-227.

Lievens duidelijk maakt. De ochtend nadat pater Lievens doorweekt op de missie was toegekomen, roept zijn collega uit:

"Maar pater, hebt gij dan geene andere kleederen aangetrokken?' 'Ik heb nog geen tijd gehad!' 'Welhoe, hebt gij niet geslapen?' 'Gister avond, als wij ingekomen zijn, wachtten die brave lieden reeds van in den morgen [op een juridisch consult bij Lievens]. Ik kon ze toch niet laten wachten!' Geheel doornat, en afgemat van vermoeidheid, had hij den nacht doorgebracht om ze te aanhooren!'"⁷⁰

Ook als een goede vriend van Sint-Aloïsius, gewaarschuwd wordt voor zijn al te roekeloos engagement voor de Romeinse pestleiders, schuift hij alle goedbedoelde raad terzijde.

"Mijne gezondheid sparen!' antwoordt de kloosterling, 'is dit mogelijk, als ik het voorbeeld van Broeder Aloïsius voor oogen heb?... Voorwaar, al moest ik in dit liefdewerk den dood vinden, tot het einde toe zal ik het voortzetten!'"⁷¹

De niet-fictieve protagonisten tonen bovendien een vurig verlangen naar versterving. Ook van deze ijver trachten oudere figuren de extremiteit af te toppen. De biograaf van Constant Lievens vertelt hoe de 'Pater-Meester' de inspanningen van zijn op vasten beluste novice bij elk maaltijd matigde. Hij "bespiedde hem van dicht", want hij was immers

"vast besloten van dien grooten iever kortaf in te houden, indien hij zekere palen overschreed".⁷²

Een wonderbaarlijke overredingskracht staat de helden bij om de uitvoering van hun plannen desondanks door te zetten, alle gezondheidsrisico's ten spijt. Sint-Aloïsius gaat in zijn dorst naar mortificatie ontegensprekelijk het verst. Net als Lievens anticipeert deze jonge heilige op mogelijke bezwaren van zijn ouders of zijn oversten door zijn geselroede te verbergen of zich heimelijk voedsel of medische verzorging te ontzeggen. Hij neemt ook alle gelegenheden te baat om af te zien van geneugten en om ongemakken te omhelzen. Kenmerkend is het volgende fragment:

"Een der voorgeschrevene geneesmiddelen had zulken walgelijken smaak, dat Aloïsius' metgezel het in eene teug inzwolg. Hij integendeel, altijd naar versterving dorstend, nam het langzaam in een scheen er zich aan te vergasten".⁷³

⁷⁰. Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), p. 228.

⁷¹. Daurignac (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877), p. 241.

⁷². Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), pp. 41-42.

Met tranen in de ogen smeekt de adellijke Aloïsius zijn oversten om het meest aftandse gebedsboek en de vernederendste karweitjes, wat zij hem finaal niet kunnen weigeren. Ook al trekt het hoofdpersonage in overeenstemming met de deugd van de gehoorzaamheid in deze kwestie soms aan het kortste eind, uit alles blijkt dat de auteur partij koos voor de begeesting van de jeugdige held.

De appreciatie voor de adolescent komt voorts in een ander populair thema tot uiting. In enkele verhalen wordt een moederfiguur gepositioneerd als het vrome doorgeefluik van het geloof tegenover een in wezen deugdzame vaderfiguur met een recalcitrante opstelling ten opzichte van de kerk en het religieuze in het algemeen en de roeping van zijn kind in het bijzonder.⁷⁴ Dit motief is ook kenmerkend voor zoeavenverhalen, zoals Thomas Buerman aangeeft (Buerman, 2009, 246-247; Buerman, 2010a, 260-262). Een typische plotwending is bovendien de bekering van dat soort mannen door toedoen van hun zoon. In *Een man van twaalf jaren* ziet de blinde vader op dat moment letterlijk opnieuw het licht. Het lijkt erop dat de held vanuit zijn hoedanigheid als identificatiefiguur de jonge lezer bij paternale tegenwind een hart onder de riem poogde te steken. Ook was het mogelijk dat zulke wendingen de zoon trachtten aan te vuren om zijn vader op het pad der deugd te trekken of om hem ervan te overtuigen alle weerstand tegen zijn intredeplannen te laten varen.

In de geanalyseerde romans doorkruist de promotie van een aantal kinderlijke en jeugdige eigenschappen een 'natuurlijke' lineariteit, waarbij de jongensjaren als vanzelf uitmonden in een volwassen vorm van mannelijkheid. De lezer wordt in zekere zin aangezet om bepaalde juveniele kenmerken te bewaren, te koesteren en te regenereren, wat toelaat om deze werken in zekere zin als subversief te omschrijven. Onder meer volgens Robert Orsi moedigde de rooms-katholieke kerkelijke hiërarchie volwassen mannen – en vrouwen – aan om zich te spiegelen aan 'kinderlijkheid', in de zin van de kwaliteiten die volwassen aan kinderen toeschreven. Nog volgens Orsi werd er tegenover de aanzwellende kritiek op de kerk en de onzekerheid die dat veroorzaakte een eenvoudige vroomheid gepropageerd met het oog op het versterken van het herderlijk gezag over de kudde (Orsi, 2005, 81). Uiteraard zou het weinig verstandig zijn om op basis daarvan te beweren dat er zich binnen het moderne rooms-katholicisme een 'infantilisering' aftekende. Het kan immers niet de bedoeling zijn om tegenover de feminiseringstheorie en

⁷³ Daurignac (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877), p. 243.

⁷⁴ De figuur van de ongelovige vader komt voor in *Sint-Aloïsius*, *Sint-Amand* en *Een man van twaalf jaren*.

de notie van de (re-)masculinisering van religie een nieuw universeel en als dusdanig reductionistisch concept in het leven te roepen. Wel zinvol is het om de vraag te stellen of de juveniele elementen in de attitude van de personages aanzien kunnen worden als strategische exponenten van een kerk die zich ten volle bewust was van het potentieel van de volwassenen van morgen. Niet alleen zouden jonge mannen in de toekomst de spil van het katholieke huisgezin vormen, ook in de context van een katholieke kerk die in de contramine was met haar politiek-ideologische opponenten kon het verbeterde idealisme, de gehoorzaamheid, de offerbereidheid en de enthousiaste inzet van de jeugd een factor van belang zijn. Deze hypothese zou echter aan andere bronnen moeten worden afgetoetst. Ten slotte mag niet over het hoofd worden gezien dat biografieën van katholieke helden en andere stichtende verhalen, weliswaar impliciet, een beproefd middel waren om jongeren te prikkelen om te kiezen voor een leven in habijt of soutane (*ut supra*). In die zin kan de religieuze jeugdzorg uit het interbellum, met de Eucharistische Kruistocht en de jongerengroeperingen gebundeld onder de vlag van de Katholieke Actie, worden opgevat als een maatschappelijke verbreding van een ontwikkeling die reeds in de late negentiende eeuw was ingezet.

Zoals gezegd worden echter niet alle kinderlijke en jeugdige kwaliteiten als na te streven geacht. De kinderlijke "blutschheid en vreesachtigheid" van pater Lievens wordt als een eigenschap gezien die een volwassen, krachtdadig optreden in de weg staat en die dus overwonnen moet worden.⁷⁵ Joannes Forest stelt de "kinderachtige bedreigingen" die uitgaan van het regime van Hendrik VIII aan de kaak.⁷⁶ Verder wordt er in tal van verhalen gewaarschuwd tegen het 'jong bloed en heftig gemoed' die aan de basis liggen van "de gevaren der jeugd".⁷⁷ In *Jan Onraedt* wordt de ervarenheid van een oude vaderfiguur gepositioneerd tegenover de onbezonnenheid van zijn zoon die zich laat meeslepen door slechte vrienden en zijn vader vervolgens op schandelijke wijze de rug toekeert:

"Waarvan spreken de jongelingen al niet; wat verwachten ze niet, in hun verwaandheid op die bebloemde wegen van 't leven, zoolang ze nog op geen doornen getreden hebben?"⁷⁸

⁷⁵. Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), pp. 13, 28.

⁷⁶. Verkinderen (I.), *Levensschets van den gelukzaligen Joannes Forest, martelaar der Franciscaner-orde*, Gent, 1892, p. 96.

⁷⁷. Walgrave (M.), *Gebroeders. Zedeschetsen uit onze dagen*, Gent, 1892, pp. 135, 165.

⁷⁸. Callebert (K.B.), *Jan Onraedt*, Roeselare, 1905 (1863), p. 41.

In twee verhalen wordt de loftrumpet gestoken over kinderen die zich als volwassenen gedragen. Dit is in extreme mate het geval bij Sint-Aloïsius die afgeschilderd wordt als een volwassen geest in het stoffelijk omhulsel van een engel. Wanneer twee prinsesjes de tienjarige Aloïsius uitnodigen om mee te spelen, antwoordt hij: "Ik houd geenszins van het spel en heb slechts lust om kleine altaarkens op te richten; dat is de eenigste uitspanning die mij bevalt", waarop hij meteen van de gelegenheid gebruik maakt om de meisjes "met geestelijke gesprekken te verlustigen".⁷⁹ De jonge heilige organiseerde zelfs catechetische bijeenkomsten waarbij hij aan volwassenen de zondagspreek verduidelijkte en hun wijze raadgevingen meegaf. Bovendien durfde zelfs zijn moeder haar gezag niet uitoefenen tegenover haar vroegrijpe zoon. In minder sterke mate werden ook de volwassen kenmerken bij Alfried in *Een man van twaalf jaren* bejubeld:

"in den ouderdom van vijf jaren had hij eene wilskracht die men bij menige jongelingen van vijftien jaren niet aantreft".⁸⁰

Dit blijkt ook uit het feit dat de twaalfjarige Alfried de zorg voor zijn blinde vader op zijn schouders neemt en zo de ouder-kindrelatie op zijn kop zet. Ook uit de infantilisering van vreemde volkeren komt naar voren dat bepaalde kenmerken eigen aan de volwassenheid als superieur worden beschouwd. Pater Lievens schrijft bijvoorbeeld in zijn brieven aan het thuisfront dat hij de Indische mannen in zijn missiepost "kleine slagskens op hun rug" geeft "om ze te streelen". Een dergelijke behandeling is gerechtvaardigd, want de Indiërs "zijn slechts groote brave kinders".⁸¹ Net zoals katholieke ideaalbeelden niet eenzijdig als vrouwelijk of mannelijk kunnen worden aangeduid, wordt er in de jeugdboeken dus een dubbelzinnige houding ten opzichte van leeftijdskenmerken aangehangen. Dit wordt onder meer duidelijk in de beschrijving van vader Onraedt, die getypeerd wordt als zijnde "één van die oude deugdzame menschen: weemoedig als een kind, maar sterk als een man, wanneer het nood doet".⁸²

Vanzelfsprekend kan de benadrukking van het jeugdige in de geanalyseerde romans ook gelinkt worden aan het beoogde lezerspubliek. Eigen aan jeugdliteratuur is immers dat de auteur tijdens zijn creatieve proces expliciet refereert aan de jonge lezer door zich aan te passen aan de competenties en

⁷⁹. Daurignac (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877), pp. 40-41.

⁸⁰. S.n., *Een man van twaalf jaren of de geschiedenis van een jongeling*, Mechelen, 1880 (1877), p. 15.

⁸¹. Van Tricht (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896), p. 212.

⁸². Callebert (K.B.), *Jan Onraedt*, Roeselare, 1905 (1863), p. 11.

interesses van dat publiek (Weinreich, 2000, 128). Ook literaire werken die niet vanuit deze intentie werden geschreven, maar die door hun thematisering en vertelstijl geschikt werden bevonden voor het jonge volkje, behoren tot het collectivum der jeugdliteratuur (Ghesquière, 2007, 13). Om met meer zekerheid te kunnen stellen dat jeugdigheid, of bepaalde aspecten ervan, in katholieke middens een na te streven ideaal was, hetzij voor jonge mannen, hetzij voor de bredere geloofsgemeenschap, zou dus verder moeten worden nagegaan of dit ook in teksten bestemd voor andere doelgroepen het geval was.

6. KATHOLIEKE MANNELIJKHEID DOOR EEN MULTIFOCAL BEKEKEN

Het historiografische debat omtrent mannelijkheid binnen het negentiende-eeuwse katholicisme wordt vaak gevoerd als afgeleide van de strategieën die de 'gefeminiseerde' kerk ontplooid om haar maatschappelijke positie te versterken. Onder meer Tine Van Osselaer (2008, 2009a, 2009c) toonde reeds overtuigend aan hoe de constructie van mannelijkheden een onderdeel kon vormen van een bewuste katholieke strategie om mannen (opnieuw) aansluiting te doen vinden bij het geloofsleven. De katholieke wereld was zich ongetwijfeld bewust van de wervende kracht van mannelijke metaforen en was wellicht ook erg gevoelig voor het verwijt van verwijfdheid dat in het vrijzinnige discours gelovige mannen tot vervelens toe werd aangewreven.⁸³ Wat uit dit artikel echter in de eerste plaats blijkt, is dat we voor de typering van aan collegeleerlingen voorgeschreven manbeelden uit de late negentiende eeuw weinig baat hebben bij eendimensionale visies op een religie die vanuit strategisch oogpunt vrouwelijker, mannelijker of kinderlijker zou zijn gemaakt.

Verder is het weinig vruchtbaar om ons bij de zoektocht naar ideale mannelijkheid al te veel te verlaten op de stereotypen van buitenstaanders en tegenstanders. Door een antiklerikale bril bekeken gingen katholieke mannen

⁸³. Jan Art en Thomas Buerman (2009; zie ook Buerman, 2010a, 75-116; Buerman, 2010b) betogen dat de antiklerikale obsessie voor gender gedeeltelijk wortelt in de perceptie dat de door katholieke mannen uitgedragen genderidentiteit een uitdaging vormde voor het hegemoniale manbeeld. Een parallelle houding vanuit protestantse en liberale verenigingen tegenover roomse mannen is eveneens voor Duitsland vast te stellen. Onder meer Dagmar Herzog (1996, 89, 108-110), Róisín Healy (2001, 174) en Michael Gross (2005, 186-187) stellen dat de protestants-liberale kruistocht tegen het katholicisme een onzekerheid over mannelijkheid binnen hun eigen denominatie reflecteert.

door hun drang naar zelfopoffering en lijden, hun zachtmoedigheid en passieve onderworpenheid door als verwijfde figuren. In de geanalyseerde boeken worden aangemoedigde attitudes echter nergens expliciet als vrouwelijk aangemerkt; de ideale katholieke man was ten volle man. De passieve componenten maakten integraal deel uit van zijn genderidentiteit. Deze 'androgyniteit' in katholieke identificatiefiguren wordt treffend onder woorden gebracht door Nicholas Wiseman in zijn klassieker die het langzame bekeringsproces van de Romeinse Fabiola verhaalt. Wiseman beargumenteert waarom dit adellijk meisje een immense bewondering koestert voor Sebastianus, een jonge christen. Nadien ontdekt zij dat ook haar nichtje Agnes christen is.

"[Fabiola] had gezien, hoe het geloof leefde in hem [Sebastianus], dien zij als de type van elke mannelijke deugd had beschouwd, en het verwonderde haar nu niet meer, dat terug te vinden in haar [Agnes], die zij als het toonbeeld van vrouwelijke volmaaktheid liefhad".⁸⁴

Het mannelijke ideaal van Wiseman heeft dus raakvlakken met de voorbeeldige vrouwelijkheid, maar blijft er toch duidelijk van onderscheiden. Precies de gelovigheid van de man en het meisje ligt ten grondslag van de parallellen tussen hun identiteiten. Carol Harrison (2007) stelt in haar studie over gender in zoeavenliteratuur dat religie genderidentiteiten ombuigt, omdat gelovige mannen en vrouwen hun sociale ik op een geheel andere wijze invullen dan mensen die in de eerste plaats op het profane georiënteerd zijn. Religieuze mannelijkheid en vrouwelijkheid spelen zich af op complementaire niveaus, waarbij hun man- of vrouw-zijn in en voor de wereld een andere invulling krijgt dan in hun identiteitsdimensie die op God gericht is. Onder andere op dit vlak verschilt de katholieke opvatting van wat mannelijkheid idealiter behoorde te zijn duidelijk van de invulling die er in profane, liberale middens aan werd gegeven. Dit wordt bevestigd door het onderzoek van Thomas Buerman.

Vanuit het biologisch gefundeerde gezichtspunt van andersgezinden druiste de katholieke 'androgyn' mannelijkheid tegen de 'natuurlijke' gang van zaken in. Interessant voor verder onderzoek is dan ook de vraag of de visie op katholieke manwording, het betekenisverschil tussen *masculinity* en *manliness* indachtig, eveneens geproblematiseerd werd vanuit antiklerikale hoek. Het is bekend dat in het antiklerikaal discours het onderwijs verstrekt in katholieke colleges en de daar aangehangen pedagogie over de hekel werd gehaald. Aan de kerk werd het indoctrineren van dociele en makkelijk

⁸⁴ Wiseman (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855), pp. 349-350.

manipuleerbare zielen verweten (Healy, 2001, 156; Griffin, 2004, 53, 62-90; Orsi, 2005, 80). Leerlingen zouden, in de klassieke bewoording van Lea Dasberg (1975), 'grootgebracht' worden door 'kleinhouden'. Deze katholieke 'infantilisering' zou voor jongens de weg naar de volwassen mannelijkheid versperren. Welke impact had de 'transitionele' factor leeftijd op de constructie van de ideale vrijzinnige man?

Geconcludeerd kan worden dat laatnegentiende-eeuwse mannen geen eenduidige, homogene categorie vormden, net zo min als hun vrouwelijke tijdgenoten. De invulling van gender wordt immers mede beïnvloed door zijn positionering op het kruispunt van andere sociale verschillen. Wat zonder twijfel verdere aandacht verdient, is dat het toonbeeld van mannelijkheid dat katholieke West-Vlaamse collegejongens tijdens de belle époque werd voorgehouden niet enkel werd opgetrokken uit geslachts- en leeftijdsgebonden bouwstenen. Zoals vermeld drukte het ultramontaans katholicisme eveneens zijn stempel op deze geïdealiseerde genderidentiteit. Vast staat dat het bijzonder verhelderend zou zijn om de bevindingen van dit onderzoek met manbeelden in liberale jeugdliteratuur uit dezelfde periode te confronteren. Wat evenmin niet uit het oog mag worden verloren, is dat de visie op mannelijkheid in de bestudeerde prijsboeken ook gekleurd werd door zijn gerichtheid op een leespubliek dat stamde uit hogere sociale klassen. Waar liggen de verschilpunten en gelijkenissen met de helden die ontworpen werden voor katholieke adolescenten uit sociale klassen waar jongens in de regel geen voortgezet onderwijs genoten? Trad er in latere perioden, met onder meer de geleidelijke democratisering van het onderwijs op de achtergrond, een convergentie op tussen vigerende mannelijkheidsconstructies in bescheiden milieus en meer elitaire manbeelden? We haalden bovendien reeds aan hoe romantisch-sentimentele stijlkenmerken uit de late negentiende eeuw en het militaristische discours uit het interbellum doorsijpelden in de attributen die aan mannelijkheid werden toegekend. Om mannelijke ideaalbeelden te doorgronden moet dus ook de temporele context in rekening worden gebracht. Deze vragen illustreren de complexiteit van identiteitsvorming- en representatie. Dit artikel wil dan ook oproepen om bij genderonderzoek steeds oog te hebben voor diversiteit en zo essentialistische binaire man/vrouw-opvattingen te overstijgen.

Bronnen

- BUTAYE (R.), *Leven van den Eerwaarden Pater Is. van de Kerckhove van het gezelschap van Jezus, apostel van Vlaanderen*, Gent, 1895.
- CALLEBERT (K.B.), *Jan Onraedt*, Roeselare, 1905 (1863).
- CLAEYS (H.), *Sint Amand, apostel van Vlaanderen*, Tielt, 1889.
- CLAEYS (H.), *Sinte Godelieve, Maagd en Martelares van Vlaanderen*, Pittem, 1914 (1891).
- DAURIGNAC (J.M.S.), *Geschiedenis van den heiligen Aloysius van Gonzaga*, Gent, 1897 (1877). Oorspronkelijk: *Histoire de saint Louis de Gonzague, prince du Saint Empire, religieux de la Compagnie de Jésus*, Parijs, 1864.
- DOMINIQUE (J.), *De Pastor van Goethem*, Brugge, 1895. Oorspronkelijk: *Les Trois Parties d'Échecs. Nouvelle vendéenne*. Tours, 1885.
- MERVILLIE (A.), *Gusten, verhaal uit den ouden tijd*, Maldegem, 1902 (1891).
- NEALE (J.M.) & GEZELLE (G.), *De Doolaards in Egypten*, Antwerpen, 1934 (1871). Oorspronkelijk: NEALE (J.M.), *The Egyptian Wanderers. A Story for Children of the Great Tenth Persecution*, Londen, 1854.
- S.n., *Een man van twaalf jaren of de geschiedenis van een jongeling*, Mechelen, 1880 (1877). Oorspronkelijk: *Alfred ou un homme de douze ans. Nouvelle*, Parijs, 1841.
- S.n., "Bibliographie", *Revue pratique de l'enseignement à l'usage des établissements d'éducation du diocèse de Bruges*, I (1897), bijlage toegevoegd in mei 1898, pp. 3-8.
- VAN TRICHT (V.), *Pater Lievens, een apostel van onzen tijd*, Roeselare, s.d. (1896). Oorspronkelijk: *Le père Lievens*, Namen, 1895.
- VERKINDEREN (I.), *Levensschets van den gelukzaligen Joannes Forest, martelaar der Franciscaner-orde*, Gent, 1892.
- VON SCHMID (C.), *De twee broeders*, Leiden, s.d. Oorspronkelijk: *Die zwei Brüder*, Stuttgart, 1817.
- VON SCHMID (C.), *Mathilda en Wilhelmine en andere verhalen*, Leiden, s.d. (1868). Oorspronkelijk: *Mathilde und Wilhelmine, die ungleichen Schwestern*, Regensburg, 1846.
- WALGRAVE (M.), *Gebroeders. Zedeschetsen uit onze dagen*, Gent, 1892.
- WISEMAN (N.P.S.), *Fabiola of de Kerk der Katakomben*, Leiden, 1903 (1855). Oorspronkelijk: *Fabiola; or, The Church of the Catacombs*, Londen, 1854.

Literatuur

- ABRAMS (L.), *The making of modern woman. Europe 1789-1918*, Londen, 2002.
- ALLEN (J.A.), "Men interminably in crisis? Historians on masculinity, sexual boundaries and manhood", *Radical History Review*, XXVII, 2002, no. 82, pp. 191-207.
- APOL (L.), "Tamings and ordeals: depictions of female and male coming of age in the West in turn-of-the-century *Youth's Companion Serials*", *The Lion and the Unicorn*, XXIV, 2000, no. 1, pp. 61-80.
- ART (J.), "Mannen als bruiden van de Bruidegom? Enkele verklaringspogingen" in: M. DERKS, J. EIJT & M. MONTEIRO (eds.), *Sterven voor de wereld. Een religieus ideaal in meervoud*, Hilversum, 1997, pp. 35-48.

- ART (J.) & BUERMAN (T.), "Is de katholieke man wel een echte vent? Suggesties voor onderzoek naar mannelijkheid, katholicisme en antiklerikalisme", *Historica*, XXX, 2007, no. 2, pp. 27-29.
- ART (J.) & BUERMAN (T.), "Anticléricalisme et genre au XIXe siècle. Le prêtre catholique, principal défi à l'image hégémonique de l'homme", *Sextant*, XXVII, 2009, no. 2, pp. 323-337.
- BEDERMAN (G.), *Manliness and Civilization. A Cultural History of Gender and Race in the United States, 1880-1917*, Chicago, 1996.
- BENDROTH (M.L.), *Fundamentalism and gender, 1875 to the present*, New Haven, 1993.
- BIENVENUE (L.) & HUDON (C.), "'Pour devenir homme, tu transgresseras...': Quelques enjeux de la socialisation masculine dans les collèges classiques québécois (1880-1939)", *The Canadian Historical Review*, LXXXVI, 2005, no. 3, pp. 485-511.
- BLASCHKE (O.), "Das 19. Jahrhundert. Ein zweites konfessionelles Zeitalter?", *Geschichte und Gesellschaft*, XXVI, 2000, no. 1, pp. 38-75.
- BLASCHKE (O.), "Fältmarskalk Jesus Kristus. Religiös remaskulinisering i Tyskland" in: Y.M. WERNER (ed.), *Kristen manlighet. Ideal och verklighet 1830-1940*, Lund, 2008, pp. 23-50.
- BRAUN (W.), "Celibacy in the Greco-Roman world" in: C. OLSON (ed.), *Celibacy and religious traditions*, New York, 2007, pp. 21-40.
- BROWN (C.), *The death of Christian Britain. Understanding secularisation 1800-2000*, Londen, 2001.
- BUERMAN (T.), "The ideal Roman Catholic in Belgian zouave stories" in: C. SALVATERRA & B. WAALWIJK, *Paths to gender. European historical perspectives on women and men*, Pisa, 2009, pp. 239-258.
- BUERMAN (T.), *Katholieke mannelijkheden in België in de 19de en 20ste eeuw*, Onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Gent, 2010a (promotor: J. ART).
- BUERMAN (T.), "The Catholic priest and hegemonic masculinity in the 19th century" in: I. AGARDI, B. WAALWIJK & C. SALVATERRA, *Making sense, crafting history. Practices of producing historical meaning*, Pisa, 2010b, pp. 33-54.
- BURTON (R.), *Holy tears, holy blood. Women, Catholicism, and the culture of suffering in France, 1840-1970*, Ithaca, 2004.
- BUSCH (N.), "Die Feminisierung der Frömmigkeit" in: I. GÖTZ VON OLENHUSEN (ed.), *Wunderbare Erscheinungen*, Paderborn, 1995, pp. 203-219.
- CABANEL (P.), "Des saints de lait: enfance, vocation et mort dans l'Europe des années 1900-1930" in: J.P. BARDET et al. (eds.), *Lorsque l'enfant grandit*, Parijs, 2003, pp. 535-545.
- CARTER (P.), "Tears and the Man" in: B. TAYLOR & S. KNOTT, *Women, Gender and Enlightenment*, Londen & New York, 2005, pp. 156-173.
- COPPENS (C.), *De prijs is het bewijs. Vier eeuwen prijsboeken*, Leuven, 1991.
- DASBERG (L.), *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*, Meppel, 1975.
- DEBERG (B.A.), *Ungodly Women: Gender and the First Wave of American Fundamentalism*, Minneapolis, 1990.
- DE BOCK (G.), *'Boeken om het verstand en hart ten goede te vullen'. Ideaalbeelden in katholieke jeugdliteratuur voor het West-Vlaamse middelbaar onderwijs, 1870-1914*, Gent, 2008, onuitgegeven masterscriptie Universiteit Gent (promotor: J. ART).
- DE MAEYER (J.), "The concept of religious modernisation" in: J. DE MAEYER et al. (eds.), *Religion, children's literature and modernity in Western Europe 1750-2000*, Leuven, 2005, pp. 41-50.

- DEPAEPE (M.) & SIMON (F.), "De Vlaamse jeugd in het vizier van de pedagogisering tijdens het interbellum" in: M. DEPAEPE, F. SIMON, & A. VAN GORP (eds.), *Paradoxen van pedagogisering*, Leuven, 2005, pp. 289-312.
- DUJARDIN (C.), "Missionering in de publicaties van Averbode (1893-1958)" in: R. GHESQUIÈRE & P. QUAGHEBEUR (eds.), *Averbode: een uitgever apart 1877-2002*, Leuven, 2002, pp. 194-225.
- ECO (U.), *Lector in fabula. De rol van de lezer in narratieve teksten*, Amsterdam, 1989.
- ELLIS (H.), "'The nakedness of boy nature.' Anticipating manhood at the English public school in the early nineteenth century", *Sextant*, XXVII, 2009, no. 2, pp. 177-191.
- FRANCIS (M.), "The domestication of the male? Recent research on nineteenth- and twentieth-century British masculinity", *The Historical Journal*, XLV, 2002, no. 3, pp. 637-652.
- GARDINER (J.K.), "Theorizing age and gender: Bly's boys, feminism and maturity masculinity" in: J.K. GARDINER (ed.), *Masculinity studies & feminist theory, new directions*, New York, 2002, pp. 90-118.
- GHESQUIÈRE (R.), *Het verschijnsel jeugdliteratuur*, Leuven, 2007.
- GIBSON (R.), "Le catholicisme et les femmes en France au XIXe siècle", *Revue d'histoire de l'Église de France*, LXXIX, 1993, no. 1, pp. 63-93.
- GRIFFIN (S.M.), *Anti-catholicism and nineteenth-century fiction*, Cambridge, 2004.
- GROSS (M.B.), *The war against Catholicism. Liberalism and the anti-Catholic imagination in nineteenth-century Germany*, Ann Arbor, 2005.
- HARRISON (C.E.), "Zouave stories: gender, catholic spirituality, and French responses to the Roman Question", *The Journal of Modern History*, LXXIX, 2007, no. 2, pp. 274-305.
- HEALY (R.), "Anti-Jesuitism in Imperial Germany: The Jesuit as androgyne" in: H.W. SMITH (ed.), *Protestants, Catholics and Jews in Germany, 1800-1914*, Oxford, 2001, pp. 153-181.
- HEILBRONNER (O.), "From ghetto to ghetto: The place of German catholic society in recent historiography", *The Journal of Modern History*, LXXII, 2000, no. 2, pp. 453-495.
- HERZOG (D.), *Intimacy and Exclusion: Religious Politics in Pre-Revolutionary Baden*, Princeton, 1996.
- HEYWOOD (S.), "Les 'petits garçons modèles'. La masculinité catholique à travers l'œuvre de la comtesse de Ségur" in: R. REVENIN (ed.), *Hommes et masculinities de 1789 à nos jours*, Parijs, 2007, pp. 208-219.
- HOEGAERTS (J.), *A manly people should dare to sing manly. Spaces and sounds of masculinity in a nineteenth-century nation*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven, 2010 (promotor: L. VAN MOLLE).
- KARRAS (R.M.), "Thomas Aquina's chastity belt: clerical masculinity in Medieval Europe" in: L.M. BITEL & F. LIFSHITZ (eds.), *Gender and Christianity in Medieval Europe*, Philadelphia, 2008, pp. 52-67.
- KEYS (M.M.), "Aquinas and the challenge of Aristotelian magnanimity", *History of Political Thought*, XXIV, 2003, no. 1, pp. 37-65.
- KIRKLEY (E.A.), "Is it manly to be a Christian? The debate in Victorian and Modern America" in: S.B. BOYD, W.M. LONGWOOD, & M.W. MUESSE (eds.), *Redeeming men. Religion and masculinities*, Louisville, 1996, pp. 80-88.
- KUEFLER (M.), *The manly eunuch. Masculinity, gender ambiguity, and Christian ideology in Late Antiquity*, Chicago, 2001.
- LAQUEUR (T.), *Making sex. Body and gender from the Greeks to Freud*, Cambridge, 1990.
- LONG (K.P.), *High anxiety. Masculinity in crisis in Early Modern France*. Kirksville, 2002.
- MAURITS (A.), "The exemplary lives of Christian heroes as an historical construct", *Journal of Men, Masculinities and Spirituality*, III, 2009, no. 1, pp. 4-21.

- McNAMARA (J.A.), "The Herrenfrage. The restructuring of the gender system, 1050-1150" in: C.A. LEES (ed.), *Medieval masculinities*, Minneapolis, 1994, pp. 3-30.
- MERGEL (T.), "Die subtile Macht der Liebe: Geschlecht, Erziehung und Frömmigkeit in katholischen rheinischen Bürgerfamilien 1830-1910" in: I. GÖTZ VON OLENHUSEN et al. (eds.), *Frauen unter dem Patriarchat der Kirchen*, Stuttgart, 1995, pp. 22-47.
- MOORE (B.), "Feminized suffering in modern French Catholicism: Raïssa Maritain (1883-1960) and Léon Bloy (1846-1917)", *Spiritus*, IX, 2009, no. 1, pp. 46-68.
- MUESSE (M.W.), "Religious machismo: masculinity and fundamentalism" in: S.B. BOYD, W.M. LONGWOOD, & M.W. MUESSE (eds.), *Redeeming men. Religion and masculinities*, Louisville, 1996, pp. 89-102.
- OKIN (S.M.), "Gender, the public and the private" in: D. Held (ed.), *Political theory today*, Stanford, 1991, pp. 67-90.
- ORSI (R.), *Between heaven and earth. The religious worlds people make and the scholars who study them*, Princeton, 2005.
- REMOND (R.), *L'anticalicéisme en France de 1815 à nos jours*, Brussel, 1985.
- SAVART (C.), *Les catholiques en France au XIXe siècle. Le témoignage du livre religieux*, Parijs, 1985.
- SCHNEIDER (B.), "Feminisierung der Religion im 19. Jahrhundert. Perspektiven einer These im Kontext des deutschen Katholizismus", *Trierer Theologische Zeitschrift*, CXI, 2002, no. 2, pp. 123-147.
- SEELEY (P.), "O Sainte Mère: liberalism and the socialization of catholic men in nineteenth-century France", *The Journal of Modern History*, LXX, 1998, no. 4, pp. 862-891.
- SULEIMAN (S.R.), *Authoritarian fictions. The ideological novel as a literary genre*, New York, 1983.
- TJEDER (D.), *The power of character. Middle-class masculinities 1800-1900*, Stockholm, 2003.
- TOSH (J.), "What Should Historians do with Masculinity? Reflections on Nineteenth-century Britain", *History Workshop Journal*, XXXVIII, 1994, pp. 179-202
- TOSH (J.), *A man's place. Masculinity and the middle-class home in Victorian England*, New Haven, 1999.
- VAN BOVEN (E.), "De viriele generatie van 1918", *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, CXVII, 2001, no. 2, pp. 109-132.
- VANDERPELEN-DIAGRE (C.), *Écrire en Belgique sous le regard de Dieu*. Brussel, 2004.
- VAN OSSELAER (T.), "'Une Œuvre essentiellement virile'. De 'masculiniseren' van de Heilig Hartdevotie in België?", *Tijdschrift voor Genderstudies*, XI, 2008, no. 3, pp. 33-45.
- VAN OSSELAER (T.), "Christening masculinity? Catholic Action and men in Interwar Belgium", *Gender & History*, XXI, 2009a, no. 2, pp. 380-401.
- VAN OSSELAER (T.), "'Heroes of the heart': ideal men in Sacred Heart devotion", *Journal of Men, Masculinities*, III, 2009b, no. 1, pp. 22-40.
- VAN OSSELAER (T.), *The pious sex. Catholic constructions of masculinity and femininity in Belgium c. 1800-1940*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven, 2009c (promotor: P. PASTURE).
- VAN OSSELAER (T.) & BUERMAN (T.), "'Feminisation' thesis: a survey of international historiography and a probing of Belgian grounds", *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, CIII, 2008, no. 2, pp. 497-544.
- VERHOEVEN (T.), "Neither male nor female: the Jesuit as androgyne 1843-1870", *Modern & Contemporary France*, XVI, 2008, no. 1, pp. 37-49.

- VIAENE (V.), "International history, religious history, catholic history: perspectives for cross-fertilization (1830-1914)", *European History Quarterly*, XXXVIII, 2008, no. 4, pp. 578-607.
- WATSON (N.J.), WEIR (S.), & FRIEND (S.), "The development of Muscular Christianity in Victorian Britain and beyond", *Journal of Religion & Society*, VII, 2005, no. 1, pp. 1-21.
- WEINREICH (T.), *Children's literature: Art or Pedagogy?*, Frederiksberg, 2000.
- ZELDIN (T.), "The conflict of moralities: confession, sin and pleasure in the nineteenth century" in: T. ZELDIN (ed.), *Conflicts in French society. Anticlericalism, education and morals in the nineteenth century. Essays*, Londen, 1970, pp. 13-50.

"Mélancolique comme un enfant mais fort comme un homme"
Les représentations de la masculinité dans les livres de prix catholiques à la fin du XIXème siècle en Flandre Occidentale

GREET DE BOCK

RÉSUMÉ

Jusque tard dans le vingtième siècle, la tradition s'est maintenue dans les collèges catholiques de récompenser les meilleurs élèves par des livres de prix, à l'occasion d'une cérémonie marquant la fin de l'année scolaire. En mai 1898, l'évêque de Bruges avait distribué une liste d'ouvrages qui devait inspirer les directions des collèges du diocèse lors de leurs achats. Basé sur l'étude qualitative approfondie de quinze biographies et récits édifiants pris dans cette liste, cet article esquisse les contours de l'écolier catholique idéal. En raison de leur morale explicite, les livres de prix religieux sont en effet des sources intéressantes pour analyser l'idéologie et les images idéalisées d'une époque et d'un lieu précis. Dans cette contribution l'accent est mis sur le rôle "genré" des héros proposés aux jeunes lecteurs afin qu'ils s'y identifient. L'article examine ce qu'un collégien devait faire et penser afin d'être un bon jeune homme catholique.

Dans le débat historiographique, la masculinité au sein du catholicisme du dix-neuvième siècle est souvent présentée comme la conséquence des stratégies déployées par une Église féminisée, pour consolider sa position sociale. Les auteurs des ouvrages et l'évêché de Bruges accordaient beaucoup de considération à certaines vertus considérées comme *féminines* dans une

conception classique du genre. Toutefois, les représentations de la masculinité idéalisée dans ces livres ne peuvent pas être considérées comme totalement passives. L'homme catholique idéal se devait d'être pleinement masculin. De plus le genre peut être défini plus largement que par rapport à l'opposition masculin/féminin. Les héros qui sont au centre de cette littérature de jeunesse, comme les lecteurs auxquels ces exemples édifiants sont destinés, permettent aussi d'analyser le facteur de l'âge. Ce qu'on met dans la masculinité est en effet également influencé par la position de ce concept au croisement d'autres différences sociales. Cet article se veut donc un appel à garder par la suite à l'esprit la dimension de genre dans l'étude de la diversité afin de dépasser les conceptions essentialistes de la masculinité et de la féminité.

'Wistful like a child, yet strong like a man'
**Images of manliness in West Flemish catholic prize books from the late
nineteenth century**

GREET DE BOCK

SUMMARY

Until well into the twentieth century the best pupils of catholic colleges were traditionally rewarded with prize books during a ceremony at the end of the school year. In May 1898 the bishop of Bruges distributed a list of prize books to inspire the boards of the West Flemish diocesan colleges. This contribution analyses fifteen biographies and edifying stories on that list to sketch the ideal catholic pupil. Because of their explicit morality religious prize books are a valuable source for the analysis of ideologies and idealised images. Here the focus lies on the gender role of the story's protagonist. The article examines what a schoolboy had to do and think to be considered a good catholic (young) man.

Masculinity within nineteenth century Catholicism is often studied within the context of a feminised church and the strategies it employed to reinforce its social position. The authors of the prize books and the bishopric of Bruges felt very strong about some virtues that can be placed on the feminine side of

classical gender constructions. However, idealised images of masculinity in the books can hardly be characterised as entirely passive. The ideal catholic man was wholly masculine. Moreover, the concept of gender can be extended beyond the binary opposition between the sexes. The age of both the protagonists and the reading public of the books can be taken into the analysis. The interpretation of masculinity is indeed partly affected by its position on the crossroads of other social differences. Accordingly, this article calls for a recognition of diversity in Gender Studies in order to go beyond essentialist conceptions of masculinity and femininity.